

TEORIJE O "PRANJU MOŽGANOV" V EVROPSKIH PARLAMENTARNIH IN ADMINISTRATIVNIH POROČILIH O "KULTIH" IN "SEKTAH"³

Uvod

Manjšinske vere (religious minorities) v Evropi danes pogosto razumejo kot družbeni problem, ki ga tradicionalno pojmujejo kot "stanje, opredeljeno z odklonom precejšnjega števila oseb od neke sprejete družbene norme" (Fuller in Myers, 1941). Nedavne študije kažejo, da so zametki družbenega problema sicer podvrženi empiričnemu preverjanju, da pa je način, kako se le-ti razvijajo, reprezentirajo, konstruirajo in kako se o njih razpravlja, rezultat kompleksnih družbenih procesov (Richardson, 1997).

V sedemdesetih letih dvajsetega stoletja je bil razvit pojem "moralne panike" (Jenkins, 1998), ki je pojasnjeval, kako določeni družbeni problemi ustvarjajo pretirane strahove. Moralne panike so definirane kot družbeno skonstruirani družbeni problemi, ki v medijih ali političnih razpravah izzovejo reakcijo, ki je nesorazmerna z dejansko ogroženostjo. Pogosto temeljijo na ljudskih statistikah, ki si jih podajajo mediji, na koncu pa lahko izzovejo celo politične ukrepe. Kot pravi Phillip Jenkins, se "panična reakcija ne zgodi na podlagi racionalne ocene [...]" ampak je "rezultat nejasnih strahov, ki sčasoma najdejo dramatično in preveč poenostavljeno žarišče v enem primeru ali stereotipu, ki nato postane viden simbol za nadaljnje diskusije in razprave", (Jenkins, 1996:170). Jenkins izpostavlja tudi vlogo "moralnih podjetnikov", ki pričakujejo koristi od razširjanja takih strahov.

"Sekte" in "kulti" so pogosto tipične tarče moralnih panik. "Sekte opravljajo prikladno integracijsko funkcijo, saj predstavljajo skupnega sovražnika, 'nevarnega outsiderja' proti kateremu se lahko uveljavljeno združi in ponovno pretehta skupne standarde in verovanja [...]. Napetost med sektami in uveljavljeno družbo lahko vodi v aktivno preganjanje, lahko pa dobi tudi obliko izobčenja in negativnega stereotipiziranja," (Jenkins, 1996:158). A ponavadi imajo moralne panike neko objektivno osnovo. Nemogoče je zanikati, da so bila nekatera novoreligijska gibanja kriva kaznivih dejanj, od primerov poneverb do grozot Sončnega templja (Solar Temple). Pravi problem pa je razširjenost in ne obstoj. Večina strokovnjakov za novoreligijska gibanja bi se strinjala z zaključki švicarskega zveznega poročila o scientologiji, ki pravi da "ogromna večina teh skupin ("sekt" ali "kultov") ne predstavlja nevarnosti niti za njihove člane, niti za državo" (*La Scientologie en Suisse*,

¹ James T. Richardson je profesor sociologije in pravnih študij na univerzi Nevada v Združenih državah Amerike.

² Massimo Introvigne je glavni direktor Centra za preučevanje novih religijskih gibanj (CESNUR) iz Torina v Italiji.

³ Članek uvaja simpozij o "pranju možganov", ki ga je junija 2001 pripravil Journal for the Scientific Study of Religion (40) 2.

1998:132-33). Le redki poznavalci pa bi se strinjali s francoskim parlamentarnim poročilom (Assemblée Nationale, 1996) ali s poročilom belgijskega parlamenta (Chambre de Représentants de Belgique, 1997), v katerih je na desetine skupin - od mormonov do kvekerjev in bahajcev - označenih za dejansko ali potencialno nevarne "sekte" ali "kulte".

Moralne panike imajo temelje v realnosti, a se prek pretiravanja stopnjujejo, ko se komentarji, povezani s posameznimi incidenti, posplošujejo. To se je zgodilo v Združenih državah po Jonestownu (leta 1978) in ta trend je po umorih in samomorih Sončnega templja (v letih 1994, 1995, 1997) trenutno opaziti v Evropi, kar je še posebej razvidno iz uradnih poročil o novoreligijskih gibanjih ali "kultih" in "sektah". Moralni podjetniki z lastnimi interesi pridejo na prizorišče, ko gre za eskalacijo in ne za nastanek moralnih panik. Sem sodijo razna protisektantska gibanja, ki danes v nekaterih Evropskih državah⁴ uživajo precejšnjo podporo javnosti.

Uradna poročila "tipa I" o "sektah" in "kultih" v Zahodni Evropi

Nekatera poročila evropskih parlamentov in druga uradna poročila, ki so nastala po incidentih Sončnega templja, so sledila interpretativnemu modelu, ki tako rekoč zagotavlja, da se moralne panike napihujejo in ne pomirjajo. Med uradna poročila "tipa I" (Introvigne, 2000) sodijo: francoski poročili (Assemblée Nationale, 1996 in 1999), belgijsko poročilo (Chambre des Représentants de Belgique, 1999), večji del poročila ženevskega kantona (Audit sur les dérives sectaires, 1997) in deli poročila istega kantona o pranju možganov (Commission pénale les dérives sectaires, 1999). Sem sodita tudi posvetovalni organ francoskega premiera "Sektantski observatorij" (Observatoire Interministériel aux Sectes, 1998) in njegova naslednica, Misija za boj proti sektam (MILS, 2000). Vsa navedena poročila sledijo naslednjemu štiristopenjskemu interpretacijskemu modelu:

Kulti ali sekte niso religije. Ta model trdi, da nekatere manjšinske religije v resnici niso "religije" temveč nekaj drugega, namreč "sekte" ali "kulti." Ta dva izraza sta v Evropi povečini medsebojno zamenljiva, ob tem pa ima izraz "sekta" (secte v francoščini, setta v italijanščini ali sekte v nemščini) v več jezikih močnejši slabšalni pomen. Ker je verska svoboda v zahodni Evropi priznana kot vrednota in pogosto ustavno zaščitena (tudi z mednarodnimi pogodbami in deklaracijami), je najboljši način diskriminacije manjšinskih religij argument, da to sploh niso religije

⁴ Sprejemanje javnega financiranja protisektantskih prizadevanj je omejeno predvsem na Francijo in Nemčijo. Zanimivo je tudi, da nedavno videni vzorec uradnih protisektantskih dejavnosti v Evropi ni monoliten. V nekaterih državah, na primer na Nizozemskem in v Združenem kraljestvu, ni bilo opaziti razvoja močnih protisektantskih gibanj, določena zgodnja poročila o novoreligijskih gibanjih, kot na primer tisto iz Nizozemske, pa vsebinsko niso bila niti približno tako negativna (Kranenborg, 1994; Richardson et al., 1994). Kot je opazil neki kritik, je zanimivo tudi to, da nekatere izmed teh poročil niso imela velikega neposrednega vpliva (v nasprotju od drugih, ki so bila precej vplivna, glej Fautre, 1999; Introvigne, 1999b; 2000) in v sodnih procesih, v katerih so celo v Franciji nekatere manjšinske vere zmagale, niso odigrala odločilne vloge. Ti sodni procesi, ki niso nujno sledili političnim računnicam, pa so dokaz relativne neodvisnosti pravosodnega sistema v določenih državah, kar je tudi zelo pomembno (Richardson, 1999a).

(Dillon et al., 1994; Barker, 1996; Introvigne, 1999c). Kot pravi sociolog Larry Greil, je religija "kulturna dobrina, za katero se lahko potegujejo konkurenčne interesne skupine. S tega stališča religija ni entiteta, temveč zahteva posameznih skupin in - v nekaterih primerih - nasprotovanje drugih, da bi (prve) pridobile pravico do privilegijev, ki jih v dani družbi zagotavlja ta oznaka" (Greil, 1996:48).

Pranje možganov in nadzor duha. Ker je religija ponavadi definirana kot uresničevanje svobodne volje, se dokazuje, da se je nereligiji moč pridružiti le pod neko vrsto prisile, pogosto opisane z izrazi, ki spominjajo na pranje možganov. Hipnotična paradigma, ki so jo protisektantje v 19. stoletju uporabljali proti mormonskemu gibanju in drugim skupinam (Miller, 1983), se je - potem, ko je hladna vojna prikladno poskrbela za metaforo "pranja možganov" - v sedemdesetih letih ponovno pojavila v "sektantskih vojnah" v ZDA in drugje (Robbins et al., 1982; Anthony et al., 1983; Richardson et al., 1983). Do konca osemdesetih let so prvi angleško govoreči strokovnjaki (Barker, 1984; Anthony, 1990; Richardson, 1993) povečini že ovrgli prve "grobe" teorije o pranju možganov, vendar so se nedavno pojavile nove, ki bi situacijo lahko spremenile⁵. Videli pa bomo, da te grobe teorije o pranju možganov še vedno služijo kot podlaga za poročila tipa I, ki so jih pravile evropske državne ustanove (glej Anthony, 1999).

Apostati. Ker so teorije o pranju možganov predmet precejšnje znanstvene kritike, ta model zahteva diskriminacijo tudi glede virov in govorcev. Francosko in belgijsko poročilo skorajda ne upoštevatva znanstvenih virov. Belgijsko poročilo izrecno navaja, da se zaveda znanstvenih ugovorov proti modelu nadzora duha, a se je raje "etično" odločilo za prave pripovedi "žrtev". Za belgijsko komisijo so "žrtve" ljudje, ki jih sociologi ponavadi imenujejo "apostati". To so nekdanji člani, ki postanejo aktivni nasprotniki skupine, ki so jo zapustili, in ki "pripovedujejo" o svojih izkušnjah ter s tem mečejo slabo luč na nekdanj njihovo skupino (Richardson et al., 1986; Bromley, 1989). Med nekdanjimi člani apostatov gotovo ni več kot 10 ali 20 odstotkov, odvisno pač od gibanja (Solomon, 1981; Lewis, 1986, 1989; Introvigne, 1999a). Večina nekdanjih članov ponavadi nima interesa, da bi se pridružila križarskemu pohodu proti skupini, ki so jo zapustili, vendar so apostati za ta model običajno ustrezni predstavniki celotne širše kategorije nekdanjih članov.

Protisektantske organizacije. "Kulti" ali "sekte", tako nam pravijo, niso religije, ker uporabljajo metode pranja možganov, medtem ko so religije že po naravi "svobodne" in ljudje se jim lahko pridružijo ali pa odidejo, kakor želijo. Da "kulti" in "sekte" uporabljajo tehnike pranja možganov vemo, ker imamo pričevanja njihovih "žrtev" (tj. apostatov). Vemo, da so "apostati" predstavniki vsega članstva neke skupine, saj jih lastnoročno izberejo zanesljive čuvajske organizacije, skupine, ki jih strokovnjaki imenujejo "protisektantske" (Shupe et al., 1994). Protisektantske organizacije, pomembne v vseh poročilih tipa I, so, tako pravijo, bolj zanesljive kot akademiki, ker imajo v nasprotju z njimi "praktične" izkušnje iz konkretnega dela z "žrtvami".

⁵ Kot je opozoril eden izmed recenzentov, je možno, da bi prizivna odločitev iz Združenih držav, ki je obrnila trend proti tožbam, ki temeljijo na pranju možganov, lahko prispevala tudi k sprejetju takih zahtev. Vendar pa mislimo, da to ni verjetno (za razlago zakaj, glej Ginsburg et al., 1998; Richardson, 1991; 1993; Anthony, 1990; Anthony et al., 1992; 1995).

Ta štiristopenjski model, ki mu v uradnih dokumentih in institucijah v francosko govoreči Evropi precej zvesto sledijo, igra pomembno vlogo v razširjanju moralne panike o kultih in sektah. V vseh poročilih tipa I pa je še posebej opazna povezovalna vloga, ki jo igrajo teorije o pranju možganov. Brez tega ideološkega pripomočka bi bila poročila precej šibkejša, tako v trditvah kot tudi v priporočilih. Po primerjavi s poročili tipa II bomo preučili uporabo tehnik pranja možganov v obeh tipih poročil, da bi videli če sta si v uporabi takšnih idej oba tipa poročil podobna.

Poročila "tipa II"

Zdi se, da so znanstvene kritike poročil tipa I (glej Introvigne et al., 1996) v določenih državah le imele vpliv. Poročila "tipa II" (glej Introvigne, 2000) so leta 1998 objavili nemški zvezni parlament (Deutscher Bundestag - 13. Wahlperiode, 1998), italijansko ministrstvo za notranje zadeve (Ministerio dell'Interno, 1998), švicarski kanton Ticino (Dipartimento delle Istituzioni, Repubblica e Cantone del Ticino, 1998) in istega leta še švedska vladna komisija, ki je raziskovala novoreligijska gibanja. V letu 1999 pa sta poročila "tipa II" objavila še Odbor za pravne zadeve in človekove pravice pri Svetu Evrope (Council of Europe-Committee on Legal Affairs and Human Rights, 1999) in komisija švicarskega parlamenta (Commission de gestion du Conseil National, 1999). V kategorijo poročil tipa II lahko vključimo še del švicarskega poročila o scientologiji, ki govori o "sektah" in Bergerjevo poročilo, ki ga je leta 1997 obravnaval, a ne sprejel Evropski parlament (European Parliament, Committee on Civil Liberties and Internal Affairs, 1997). Ta poročila se razlikujejo in so predmet obširnih debat in kritik, vendar pa ne uporabljajo modela, ki se ga poslužuje tip I, in bolj upoštevajo stroko. Ta poročila v splošnem npr. priznavajo, da:

1. je izredno težko definirati izraze kot sta "kult" in "sekta", in da takšne definicije morda presegajo pristojnosti sekularnih držav;
2. si znanstveniki niso edini o definiciji "pranja možganov" ali "nadzora duha", čeprav obstaja bojazen, da nekatera religijska gibanja utegnejo izvajati prekomeren psihološki pritisk na svoje člane;
3. militantni nekdanji člani niso edini zanesljiv vir informacij o skupinah. Potrebno je namreč poslušati tudi tiste, ki poročajo o pozitivnih izkušnjah (švedsko poročilo na primer opozarja, da je "velika večina članov novoreligijskih gibanj imela pozitivne izkušnje s članstvom," 1998: pp 1.6) in znanstvenike;
4. imajo zasebne protisektantske organizacije lahko legitimno vlogo, vendar jih, kot piše v poročilu kantona Ticino, vlade ne bi smele podpirati do točke "sodelovanja v razširjanju predsodkov" ali celo "protisektantskega terorizma" (terrorismo antisetta).

V primerjavi s poročili tipa I, poročila tipa II bolj upoštevajo znanstveno delo in dokazujejo, da lahko prevladajo zmernejši toni. Vendar pa so poročila tipa II še vedno negotova v uporabi metafor o pranju možganov in miselnem nadzoru. V večini je najti tudi namige, da obstajajo problemi v zvezi z novačenjem in zadrževanjem članov, ter da bi za takšne probleme morale poskrbeti vladne organizacije.

Ocena idej o "pranju možganov" in "nadzoru duha" v poročilih

Richardson (1996a) je raziskoval rabo metafor o pranju možganov v kontekstu pravnih ureditev po vsem svetu, na primer pred Evropskim sodiščem za človekove pravice ter v več državah, vključno s Španijo, Argentino, Avstralijo in Rusijo, kjer so o takšnih idejah razpravljali na sodiščih, bile pa so tudi del sodb. Opazil je, da so postale ideje o pranju možganov pomemben kulturni izvozni artikel Združenih držav, in da so prodrle v mnoge kulture po vsem svetu, ko so se le-te začele ubadati s porastom novoreligijskih skupin. Čeprav v pravnem kontekstu niso bile vedno uspešno uporabljene, so se predstave o pranju možganov razširile po vsem svetu in postale del kulturnega arzenala, ki so ga uporabljali pri poskusih izvajanja družbenega nadzora nad temi pojavi, ki so bili, tako za starše kot tudi za nosilce funkcij in politike, moteči.

Od leta 1996, ko je bil objavljen Richardsonov članek, se je v številnih evropskih družbah pojavila zaskrbljenost nad novoreligijskimi gibanji, ki se je, kot je bilo ugotovljeno, izkazovala v številnih uradnih poročilih o domnevnih grožnjah, ki naj bi jih ta gibanja predstavljala. Omenjena poročila so bila izdana v dokaj kratkem času, zato je pomembno, da v tonu teh poročil ni opaziti bistvenih premikov. Poročila tipa I najbolj očitno sprejemajo protisektantsko perspektivo ter ignorirajo znanstvena dognanja in priporočila. To so poročila Francije (10. januar 1996), Belgije (28. april 1997), "splošno" poročilo kantona Ženeva (24. maj 1997), še eno francosko poročilo, ki se osredotoča na financiranje teh skupin (10. junij 1999), in poročilo kantona Ženeva o pranju možganov (1999). Razpravljali bomo o nedavnih dogodkih v Franciji, kjer pripravljajo nove zakone, ki bi izvrševali "izsledke" svojih poročil, na kratko pa bomo raziskali tudi spremembe španske zakonodaje, ki se nanašajo na novoreligijska gibanja, saj so te spremembe očitno neposredni rezultat vplivov razprav v Franciji.

Med poročila tipa II, ki jih bomo podrobneje pregledali, sodijo poročilo švedske vladne komisije (oktober 1998) švicarsko poročilo o scientologiji (julij, 1998), poročilo nemške preiskovalne komisije (19. junij 1998), poročilo italijanske policije (29. april, 1998), poročilo Sveta Evrope (22. junij, 1999) in poročilo švicarske nadzorne komisije (1. julij, 1999).

Osrednja teza te študije je, da obstaja pomembno področje, kjer imajo vsa poročila, ne glede na razliko v tonu, podoben pogled. Ta zadeva ideje, ki so analogne slabšalnima izrazoma "pranje možganov" in "nadzor duha", v Združenih državah tako pogosto uporabljenima kot družbeno orožje proti novoreligijskim gibanjem. V ilustracijo te podobnosti bomo razpravljali o obeh tipih poročil.

Poročila tipa I in pranje možganov

Poročila iz Francije (ki so vplivala na razvoj dogodkov v Španiji) in Belgije so prežeta s podobami psihološke manipulacije in prisile, enako velja tudi za poročilo ženevskega kantona. Veliko strani v teh poročilih je namenjeno raznim tehnikam, ki jih skupine domnevno uporabljajo za novačenje in zadrževanje članov.

Pravzaprav so najbolj problematični ravno deli poročil namenjeni tej tematiki. Drugo francosko poročilo, ki sicer samemu pranju možganov ne namenja pretirane pozornosti, ta konstrukt v precejšnji meri uporablja kot opravičilo svojih zaključkov in priporočil. Poročilo kantona Ženeva o pranju možganov jemlje splošno strukturo predhodnega francoskega in ženevskega za samoumevno in na koncu predlaga sprejetje zakonodaje, ki bi prepovedovala pranje možganov. Vsa poročila bomo obravnavali glede uporabe izrazov, idej in procesov, ki ustrezajo amerikaniziranim predstavam o pranju možganov in nadzoru duha.

Francosko poročilo I

To poročilo je med znanstveniki po vsem svetu izzvalo ogorčene kritike. Gre za litanijo protisektantskega žolča v preobleki uradnega parlamentarnega dokumenta, ki naj bi temeljil na objektivni študiji, že bežen pogled pa razkrije, da temu ni tako. Vseh kritik na račun tega poročila ne bomo ponovno naštevati (glej Introvigne et al., 1996). Za vpogled v logiko in teorije, ki so podlaga tega ključnega vidika poročila, se bomo raje osredotočili na to, kaj poročilo pravi o novačenju in zadrževanju članov⁶.

Poročilo se močno zanaša na poglede Jeana-Marie Abgralla, zelo znanega protisektantskega psihiatra, ki ima v Franciji zasebno ordinacijo (o kritiki Abgrallovih idej glej Anthony, 1999). Poročilo (str. 42) ga navaja takole:

“[n]ovačenje strokovnjaka poteka v treh stopnjah, prek katerih se postopoma pridobiva vdanost; hkrati pa se bo razvila še intelektualna in čustvena oblika odvisnosti. Novaka bodo korak za korakom zapeljevali, prepričevali in navdušili s sekto in tistimi njenimi člani, ki pridobivajo druge.

Prva stopnja novačenja je očitno zapeljevanje. Osredotoča se na zapeljivo alternativo težavam vsakodnevnega življenja...

Princip zapeljevanja pa zahteva, da začetni stik nujno sproži identifikacijski proces med novakom in predstavnikom sekte.”

Poročilo v nadaljevanju opozori, da te tehnike uporabljajo mnogi (in) v različnih situacijah, in da “vsakdo manipulira z vsakim,” potem beremo to osupljivo izjavo:

“[v]ideli bomo, da nevarnosti prepričevalnega diskurza, ki ga uporabljajo sekte, niso toliko odvisne od uporabljenih tehnik, temveč od posledic končne vdanosti.”

Poročilo pravi, da je druga komponenta procesa pridobivanja vdanosti “navdušenje”, ki se razvije tekom mnogih srečanj in aktivnosti, v katerih sodeluje potencialni novak. Poročilo nato priznava, da je v sodelovanju navzoč element volje (str. 43), ki jo razloži takole: “Sekta ni mreža, ki pade na ljudi, ampak mreža, v kateri ljudje končajo.”

V poročilu (str. 90-91) najdemo razpravo o pravnih sredstvih, s katerimi naj bi se borili proti grožnjam, ki jih predstavljajo sekte in kulti. Ponujeno je opozorilo, da je “preganjanje postopkov duševne destabilizacije zaradi očitnih razlogov še

⁶ O nekaterih posledicah francoskega poročila glej predusem Introvigne (1999b; 2000) in Swantko (1999).

posebej kočljivo..." Kljub temu pa so nekatera pravna sredstva opisana in najbolj zanimivo se glasi takole:

[n]ovi kazenski zakonik [...] vsebuje novo kaznivo dejanje, ki lahko postane dodatno pravno sredstvo v boju proti dejavnostim nekaterih sektantskih gibanj. Gre za člen 313-4, ki pravi: 'goljufiva zloraba stanja nevednosti ali šibkosti, naj gre za mladoletno osebo ali osebo, ki je še posebej ranljiva zaradi starosti, bolezni, fizične ali psihološke ranljivosti ali nosečnosti, ki to mladoletno ali ranljivo osebo prisili k dejanju ali k opustitvi dejanja, ki je tej osebi škodljivo, se kaznuje tremi leti zapora in kaznijo 2.500.000 frankov.'"

To novo določilo, nekoliko podobno ameriškim zaščitnim zakonom, namenjenih varovanju starejših ljudi, ki se približujejo senilnosti - kot tudi klasične teorije pranja možganov - ne izkazuje pretiranega spoštovanja človekove dejavnosti. Uporabili naj bi ga proti tistim, ki bi novačili člane za nove ali manjšinskih vere⁷. Zdi se, da predlog temelji na predpostavki, da se nobena oseba pri zdravi pameti ne bi prostovoljno pridružila takšni skupini in zatorej mora, če že sodeluje, trpeti za neko duševno hibo. Tako je kot utemeljitev novega člena kazenskega zakonika ponujena interpretacija, podobna pranju možganov, ki omogoča, da se zakon lahko uporabi v trenutnih prizadevanjih za vzpostavitev družbenega nadzora nad kultu in sektami v Franciji.

Amandmaji k španskemu kazenskemu zakoniku

V Evropi so že pred incidenti Sončnega templja obstajala poročila o sektah in kultih. Dansko poročilo iz leta 1984 (Witteveen, 1984) je na primer znano po svoji zmernosti. Čeprav je bilo manj zmerno in je uvedlo pojem "uničujoče sekte" (destructive cult), tudi špansko poročilo iz leta 1989 ni predlagalo nikakršne nove protisektantske zakonodaje (Motilla, 1999). Španska sodišča so pravzaprav pogosto odločala v prid Božjih otrok /Družine (Children of God/The Family), in sicer ne glede na grozljive medijske kampanje, ki so gibanje obtoževale pranja možganov in zlorabe otrok (Motilla, 1999). Po prvi tragediji Sončnega templja so bile razsodbe v prid Družine in drugih skupin (Richardson, 1996a) tarča vse ostreje kritike, ki je zaradi potrebe po ukrepih zoper "uničujoče sekte", dokazovala domnevno "pravno praznino" v španski zakonodaji. Novi španski kazenski zakonik (1995) je zato uvedel člen 515 št. 3, ki združenje, "četudi z zakonitimi cilji, za dosego katerih (pa) uporablja nasilne metode ali spreminjanje in nadzor osebnosti," razglasi za nezakonito. Biti ustanovitelj, upravljalec, član ali celo "sodelavec" takšnega "nezakonitega združenja" tako pomeni kaznivo dejanje, združenje samo pa podležje razpustitvi (Motilla, 1999: 338).

Sklicevanje na "spreminjanje in nadzor osebnosti" pa v sebi skriva predstavo o pranju možganov, kar je leta 1999 dokazal tudi okrožni državni tožilec kanarskega otoka Tenerife. Ob primeru, za katerega upa, da bo postal mejnik v preganjanju združb, obtoženih "spreminjanja in nadzora osebnosti" in njihovih članov, je

⁷ Slavni primer Katz proti vrhovnemu sodišču (73 Cal. App. 3d 952, 1977) je privedel do dejanskega prenehanja uporabe takšnih zaščitnih zakonov v Združenih državah (glej Bromlay, 1983).

menil, da novo določilo kazenskega zakonika predstavlja "globoko spremembo" španske zakonodaje in nudi možnost preganjanja "uničujočoh sekt", ki jih opredeljujejo "skupinska dinamika", "hipnotični postopki" ("preusmerjanje pozornosti članov od zunaj navznoter") ter "nadzor duha" (Casanovas, 1999: 1-2). Ta primer se nanaša na Atmanovo fundacijo (ločino gibanja Brahma Kumaris), ki je prišla na naslovnice mednarodnih medijev 8. januarja 1998 v novici, da je kanarska policija z aretacijo njenega vodje, Heide Fittkau-Garthe in številnih članov, preprečila množičen samomor "veje Sončnega templja". V naslednjih mesecih je primer medijsko zamrl. Na lokalni ravni so razjasnili, da Atmanova fundacija ni bila povezana s Sončnim templjem, vendar pa je skupina nezadovoljnih nekdanjih članov iz Nemčije dejala, da je "enako škodljiva." Preiskovalci v Nemčiji niso odkrili nikakršnih dokazov, da bi se fundacija pripravljala na množični samomor. V Španiji primer še vedno ni zaključen in tudi datum sojenja še ni bil določen.

Na zahtevo okrožnega državnega tožilca, je sodnik Eloya Rodriguez-Valdesa zaprosil za strokovno poročilo o tem, "ali je to skupino moč opredeliti kot uničujočo sekto." Gospod Rodriguez-Valdes se predstavlja kot "psiholog, seksolog in strokovnjak za uničujoče sekte" z zasebno ordinacijo v Bajamaru na kanarskem otoku Tenerife. Prišel je do zaključka, da je Atmanova fundacija uničujoča sekta, ki izvaja "pranje možganov" (lavado de cerebro). V svojem poročilu navaja 20 kriterijev, po katerih je moč razlikovati med "religijo" in "uničujočo sekto," ki rutinsko uporablja pranje možganov. Prvi kriterij je, da "imajo religije zgodovino in socialno evolucijo. Prav tako niso ustanovljene prek noči", uničujoče sekte pa "nimajo zgodovine ali tradicije" (Rodriguez-Valdes, 1999: 35). Drugi kriterij pravi, da so religije "del kulture in družbe - so rezultat zgodovine"; uničujoče sekte "nimajo nič skupnega z zgodovino, sploh pa niso njen rezultat". Tretja razlika je, da "člani svobodno sprejemajo ali zavračajo versko vsebino ali dogmo," medtem ko "posvečenec mora verjeti, izvajati in razširjati doktrino in verovanje uničujoče sekte" (Rodriguez-Valdes, 1999: 36).

Na voljo je, kot smo omenili, še 17 drugih kriterijev, a prvi trije dovolj nazorno prikazujejo kakšne puhlice, netočnosti (ali pripadniki religije po definiciji res prosto "zavračajo njeno vsebino ali dogmo?") in vrednostne sodbe so predstavljene kot psihološki ali znanstveni sklepi o nadzoru duha, pranju možganov in uničujočih sektah.

Za našo študijo ni pomembno, ali so vodje Atmanove fundacije, poleg ustanovitve nezakonite združbe, ki da uporablja "spreminjanje in nadzor osebnosti" (t.j. pranje možganov), krivi še drugih kaznivih dejanj. Kar v tem primeru posebej bode v oči, so dokazi strokovnjakov in pripombe tožilca v zvezi z inkriminacijo pranja možganov kot takega, kot tudi imenovanje poklicnih "preganjalcev sekt" za sodno pooblaščenega strokovnjaka.

Belgijsko poročilo

Belgijsko poročilo, ki je izmed vseh nedavnih poročil še najbolj pristransko, na dolgo razglablja o ideji "duševne manipulacije." Poročilo vsebuje tudi dolg povzetek klasičnega dela Roberta Liftona iz leta 1963 z naslovom *Miselna prevzgoja* in

psihologija totalitarizma, ne omenja pa kritik Liftonovega dela (ali načinov, na katere je bilo uporabljeno) (glej Anthony, 1990, 1999). Prav tako belgijsko poročilo ne upošteva razlike med Liftonovim lastnim delom in načinom, na katerega so njegovo delo uporabili Margaret Singer in drugi protisektantski avtorji. Singerjeva in Lifton sta tako citirana skupaj, kot da so njune teorije enake (Richardson, 1993, 1996a). Raba Litfonovega dela v belgijskem poročilu je tipična protisektantska aplikacija nekaterih njegovih idej na primerih sodobnih verskih skupin⁸.

Razprava o "Strategijah prepričevanja in indoktrinacije" še posebej dobro razkriva odnos, ki preveva belgijsko poročilo. V ilustracijo:

"[š]kodljive sektantske organizacije skušajo s pristranskimi psihološkimi sredstvi uplivati na svoje člane in družbene skupine z namenom, da bi ustvarile določena mnenja in institucije. Bistven element v tem kontekstu je indoktrinacija, prek katere postanejo učenci na različne načine odvisni od skupine. Da bi zadovoljili totalitaristične potrebe skupine in njenega vodje, morajo biti člani skupine podložni in postati odvisni. S pomočjo ustreznih psiholoških sredstev se skupina in njen vodja osredotočata na to, da postaneta gospodarja vesti svojih pripadnikov. Tako osupli spoznamo, da pripadniki o manipulaciji ne vedo ničesar in zato tudi ne razvijajo ustreznih obrambnih strategij.

Priče, ki jih je zaslišala preiskovalna komisija, so poročale o duševni manipulaciji in destabilizaciji, psihološki odtujitvi, moralnem nasilju, napadih na avtonomijo volje, duševni zmedi, razosebljanju, pranju možganov, indoktrinaciji ter duševnemu in psihičnem uničevanju" (zv. II, str. 141).

Belgijsko poročilo skuša opravičiti kritiko teorij pranja možganov Introvigna in Meltona (1996), vključno z Richardsonovim poglavjem (1996b). Poročilo v zaključku predlaga nova kazenska določila, vključno s kaznovanjem "zlorabe šibkosti", prevzetim iz francoskega kazenskega zakonika, o katerem smo že govorili. Očitno naj bi ta zakon, ki je bil napisan za zaščito mladoletnikov in duševno prizadetih oseb, v Belgiji zdaj uporabljali proti ljudem, ki sodelujejo v sektah in kultih.

V belgijskem poročilu je še posebej zaskrbljujoče priporočilo o "zaporni kazni do petih let in/ali denarni kazni za tiste, ki uporabljajo nasilje, grožnje ali psihološko manipulacijo za prepričevanje posameznikov o lažnih podvigih, namišljenih silah ali bližajočih se fantastičnih dogodkih" (Belgijsko poročilo, str. 224). Takšna neizprosna kazen lahko izhaja le iz prepričanja o dejanskem obstoju vsemogočnih metod, ki jih za novačenje uporabljajo novejšje religije (za obširnejšo obravnavo belgijskega poročila glej Fautre, 1999).

⁸ Tu pravimo "nekatero njegove ideje", ker tipična protisektantska uporaba Liftonovih teorij popolnoma prezre zadnje poglavje navedenega dela, ki govori o prostovoljnem sodelovanju v programih samosprenjanja. Lifton opaža, da mnogi ljudje v komunistični Kitajski niso prisilni spreobrnjenci, temveč posamezniki, ki so se želeli učiti o novi družbi, da bi se tako lahko vanjo bolje vključili. Kasneje je Lifton sam (1987: 211) opozoril pred "rabo besede pranje možganov, ki da nima natančnega pomena in je povzročila prenekatero zmedo", in dejal, da "miselna prevzgoja in totalitarizem na splošno nista nujno nelegalna, ne glede na to, ali jih morda preziramo". Pred kratkim pa je Lifton (1999: 2002-13) razjasnil, da bi se morali izvršilni organi državnih oblasti osredotočati na maloštevilno manjšino "svet-uničujočih sekt," in ne na tiste "sekte" (in številne druge organizacije), ki uporabljajo "miselno prevzgojo." Prve med drugim prepoznamo po "ideologiji ozdravljajočega ubijanja, altruističnih umorih in altruističnem uničevanju sveta" ter "privlačnosti skrajnih orožij." Za podrobnejšo obravnavo Liftonovih idej glej Anthony (1996; 1999).

Zanimivo pa je, da ima v Belgiji ustanovljeni observatorij, ki naj bi nadziral "škodljive sekte", mnogo bolj zmeren pristop kot podobna ustanova v Franciji, in se zdi, da je mnogo bolj pripravljen sodelovati s strokovnjaki.

Poročilo kantona Ženeva

Čeprav je bolj zmerno kot poročili iz Francije in Belgije, se v poročilu ženevskega kantona, še enem poročilu tipa I, nahajajo priporočila za nove pravne predpise, ki očitno izvirajo iz sprejemanja hipoteze o pranju možganov. Eno izmed priporočil tako predlaga, naj nadzor duha postane zvezni zločin.

Po razpravi o aktivnostih, ki s pravnege stališča niso problematična, poročilo trdi (str. 268), da se je "določeno obsodbe vredno obnašanje kljub vsemu izmuznilo zakonom", nato pa predlaga novi tip zločina, "duševno manipulacijo", ki ima naslednje značilnosti:

"a. Če ima psihična destabilizacija pripadnikov ali duševna manipulacija z njimi za posledico napad na njihovo fizično integriteto ali svobodo, bi lahko [...] razmislili o uvedbi kazenskih postopkov za preprečevanje škode ali prisile...

Dejstvo poškodbe ni nujni pogoj za poseg [...] Potrebno je vedeti, da je v švicarski kazenski zakonodaji [...] poskus storitve kaznivega dejanja kazniv, četudi je bil poskus prekinjen ali pa je bilo kaznivo dejanje izvršeno brez zelenega rezultata. Medtem si lahko, s posebnim ozirom na pranje možganov, predstavljamo, da skupine ali njenega vodstva zaradi pomanjkanja otipljivih dokazov o napadih na fizično integriteto ali odvzemu osebne svobode, ni moč preganjati.

b. Vemo, da se je ideja pranja možganov pojavila po korejski vojni; izšla je iz ravnanja z zahodnimi vojnimi ujetniki. Ta izraz danes simbolizira intenzivno indoktrinacijo osebe, izvajano z namenom povzročitve popolne izgube stika z realnostjo. V tem kontekstu žrtev slabi prek znižanja reakcijskega praga in potlačitve obrambnih mehanizmov. Žrtev bodo zato na primer izpostavili uram in uram ponavljajočih se zvokov, pomanjkanju hrane, ponavljajočim se kratkim telesnim aktivnostim [...] ter drugim oblikam intenzivnega in dolgotrajnega stresa [...] s ciljem izbrisati posameznikove predstave in ideje, ki so mu zdaj predstavljene kot 'greh' ali negativni elementi v njegovem harmoničnem razvoju."

Poročilo navaja, da je v primerih, ko oseba sodeluje prostovoljno, in kadar ni nevarnosti resne poškodbe ali nasilja, težko ugotoviti ali gre za prisilo, nato pa pravi: "Tedaj lahko ugotovimo le, da je bila ogrožena posameznikova svoboda." V nadaljevanju, po komentarju, da je napade na posameznikovo svobodo težko ugotoviti, poročilo navaja:

"[k]ljub temu pa se ne zdi smiselno držati se teh preprostih potrditev in družinskim članom, ki so zaskrbljeni nad usodo oseb, vpletenih v nevarna sektantska gibanja, govoriti, naj počakajo na napad na njihovo psihično ali fizično integriteto preden je sploh moč ukrepati in posameznika izviti iz nenehnih destabilizacijskih prijemov."

Po tarnanju o težavah pravnikov, ki delujejo brez medicinskih definicij, ali zakonodajalcev, ki ne morejo preprosto odrediti norm, ker bi jih bilo težko uvelja-

viti brez strokovnjakov, ki bi opazovali destabilizirano stanje pripadnikov, poročilo pravi:

“[v]endar pa to ne ovira presoje. Zaradi majhne možnosti oblikovanja medicinske definicije bi lahko, na primer, sprejeli predpis, ki bi se osredotočal na dejanja posameznikov, ki povzročajo duševno destabilizacijo. Predpis bi preganjal obnašanje, ki ga v posameznih primerih zakon ne obravnava. Lahko bi opisoval določene znane postopke in definiral zakonske cilje, jemal pa bi se kot del skupine predpisov, ki so namenjeni varovanju svobode. V primerih, kjer ni mogoče uporabiti zakonske prisile, in kjer ni moč opaziti telesnih poškodb, bi lahko tak predpis omogočil posredovanje med procesom destabilizacije.”

V kasnejšem delu ženevskega poročila pa da odvetnik, gospod Harari, tem idejam bolj specifično podoba. Ta del poročila nosi naslov “Priporočila o kazenskem pregonu nekaterih sektantskih dejavnosti.” Priporočila za označevanje novincev ali sodelujočih vseskozi uporabljajo izraz “žrtev”, izraza, kot sta na primer pranje možganov ali duševna destabilizacija, pa se uporabljata, kot da predstavljata sprejeta dejstva in procese. Še posebej omembe vreden je naslednji odlomek iz dela gospoda Hararija:

“[č]e bi takšno normo lahko sprejeli, bi bilo moč kaznovati goljufivo zlorabo žrtvinega stanja nevednosti ali šibkosti [...] kjer bi lahko posledična dejanja ali opustitve dejanja žrtvi resno škodovala” (str. 294).

Gospod Harari nato predlaga, naj bi “združenjem ali obrambnim skupinam” (protisektantskim organizacijam) dovolili pomoč žrtvam “sektantske dejavnosti” v pravnih postopkih, svoj argument pa očitno utemelji na neobgljenosti omenjenih žrtev po njihovem sodelovanju s “sekto”. To naj bi opravičevalo dopustitev “obrambnim skupinam”, da v imenu pripadnikov “sekt” sprožijo sodni postopek, četudi pripadniki sami zanj nimajo interesa ali želje.

Drugo francosko poročilo

Drugo francosko poročilo (10. junij 1999) kaže, da se francoski parlament ni odzval na kritike svojega prvega in drugih poročil tipa I. Zato lahko to poročilo, z razliko od drugih nedavnih poročil, ki se uvrščajo v kategorijo tipa II, zaradi sovravnega protisektantskega odnosa, uvrstimo med poročila tipa I.

Drugo poročilo se osredotoča na financiranje verskih manjšin, še vedno pa v veliki meri uporablja očitke o pranju možganov. To je še en velik dosežek poslanca Jacquesa Guyarda, avtorja poročila iz leta 1996 in predsedujočega komisiji, ki je sestavila drugo poročilo, ter Jean-Pierra Brarda, člana francoske vladne Misije za boj proti sektam (1998), znanega po odločnih pogledih na to tematiko in avtorja obravnavanega poročila. To je razdeljeno na tri dele. Prvi komentira splošno situacijo glede sekt v Franciji in Evropi. Spet nam pove o potencialni škodljivosti takšnih skupin in nujnih ukrepih za njihov nadzor; seznamu sekt in kultov iz prvega francoskega poročila dodaja še nekaj novih skupin (tako sta se, na primer, na seznamu nevarnih sekt znašla še antropozofija in rožnokrižarski red AMORC). Ta del ima priokus zarotništva, v njem pa je celo referenca na CESNUR (eden izmed avto-

rjev tega besedila je glavni direktor te organizacije), ki je označen kot morebitni del mednarodne prosektantske zarote.

Drugi del se zelo podrobno ukvarja s financiranjem skupin ter na dolgo razlaga pridobivanje sredstev za njihovo delovanje; ponuja tudi tipologijo sekt, ki temelji na ocenah premoženja posameznih skupin (na vrhu so Jehovove priče in Scientološka cerkev). Gradivo je v tem delu izredno vprašljivo, saj poroča o posameznih prispevnih skupinam, čeprav osebe s seznama donatorjev z darovanjem sredstev niso kršile nobenih zakonov. Tiste, ki so poročilo sestavljali, pred sodnim pregonom varuje poslanska imuniteta, vendar pa v tako rekoč nobeni drugi civilizirani družbi takšnih informacij ne bi bilo dovoljeno objaviti⁸.

Tretji del poročila obravnava morebitna kazniva dejanja, povezana s financiranjem skupin. V sklepu podaja priporočila za nadaljnje dejavnosti Misije za boj proti sektam⁹, za boljše sodelovanje s protisektantskimi skupinami in za protisektantske dejavnosti ostalih vladnih služb. Ker vsebuje le malo dokazov o dejanskih kršitvah zakonov, poročilo svoja tehtna priporočila nedvomno utemeljuje na podlagi neke druge logike. Svoje opravičilo namreč najde v dobrem starem pranju možganov (lavage de cerveau), ki je v tem primeru imenovano nadzor duha (manipulation mentale).

Čeprav načeloma ne kršijo zakonov, je sekte moč identificirati na podlagi uporabe pranja možganov. Medtem ko druge organizacije dobivajo denar in svoje vodje plačujejo po svobodni volji, pa bodo sekte, "katerih uporaba nadzora duha prav gotovo ne potrebuje nadaljnjih dokazov" (str. 187), s pranjem možganov prepričale "žrtve," naj prispevajo svoj denar. Medtem ko druge organizacije prostovoljno delo prejemajo od svojih članov, sekte "zlorablajo idejo prostovoljnega dela", ker svoje člane prepričajo, da delajo v "sodobni obliki suženjstva, ki temelji na nadzoru duha" (str. 176).

Poročilo daje tudi pobudo za ponovno preučitev priporočil poročila iz leta 1996, ki ne predvideva nove zakonodaje o pranju možganov, in ki pravi, da naj Misija za boj proti sektam opravi študijo o morebitnih novih predpisih. Tako je v

⁸ *Pariško sodišče je 21. marca 2000 poslanca Jacquesa Guayrda, predsednika parlamentarne komisije, ki je leta 1999 sestavila poročilo, spoznalo za krivega obrekovanja, ker je antropozofijo označil za "seкто", ki izvaja "duševno manipulacijo". Guyarda so oglobili za 20.000 francoskih frankov, Antropozofski zvezi Steinerjevih šol pa je moral plačati še 90.000 frankov. Guyardov argument je bil, da je bila antropozofija označena za seкто v drugem francoskem parlamentarnem poročilu (1999), zato da ga ščiti poslanska imuniteta. Sodišče je izjavilo, da "preiskava [tega parlamentarnega poročila] ni bila resna. Dokazano je, da je upoštevala le zaprisežene pisne izjave domnevnih 'žrtv' antropozofije, in da [parlamentarna] komisija ni zaslžala niti avtorjev teh zapriseženih pisnih izjav niti domnevnih storilcev". Pariški sodnik se je odločil, da Guyardu v tem postopku odvzame poslansko imuniteto (v času tega pisanja teče postopek pritožbe). Tako se zdijo vsaj nekatera francoska sodišča dokaj neodvisna od protisektantske naravnosti, ki jo odražajo obravnavana poročila.*

⁹ *Misija za boj proti sektam je bila ustanovljena za "Observatorijem sekt", ki je nastal po prvem francoskem poročilu, izdanem leta 1998. O tem poročilu so nekateri menili, da je preveč milo. Ena izmed kritik je bila, da je predsednik observatorija vladni uslužbenec brez poprejšnjih protisektantskih izkušenj. Misija je del izvršilne veje oblasti, njene člane imenuje premier. Predsednik misije je Alain Vivien, ki je bil kot poslanec v 80. avtor prvega francoskega poročila (glej Richardson, 1995b), in je oseba z močno kritičnimi pogledi na novoreligijska gibanja. Viviena povezujejo s francosko protisektantsko organizacijo, ki je orientirana humanistično in protikatoliško; od tod tudi kritike katoliškega tiska ob njegovem imenovanju.*

drugem francoskem poročilu jasno vidna raba ideje o pranju možganov kot podpore za priporočila in zaključke, ki sicer ne bi bili upravičeni.

Francoski senat je 16. decembra 1999 soglasno podprl predlog zakona, ki ga je predlagal senator About, in ki dopolnjuje francoski zakon, sprejet 10. januarja 1936, ter nekatere druge zakone. Na podlagi vladnega odloka omogoča zakon iz leta 1936 razpustitev ali likvidacijo in prepoved militantnih (takrat predvsem skrajno-desničarskih), protivladnih skupin in zasebnih milic. Zdaj se bo nanašal tudi na "kulte" in "sekte". Debata v senatu je potekala pod naslovom "Boj proti sektam" (*Lutte contre les Sectes*), in ravno sekte so tarča (predloga) zakona, ki je bil sprejet 16. decembra 1999 (čeprav na koncu beseda "sekta" ni bila vključena v besedilo zakona in ga je torej mogoče uporabljati tudi proti drugim skupinam). Senatna razprava je jasno pokazala, da protisektantski aktivisti niso zadovoljni s številnimi pravnimi odločitvami, ki so bile "naklonjene sektam," in bi vladi raje dali možnost, da obide sodstvo.

Prvi člen zakona oblastem dovoljuje, da razpustijo organizacije in skupine, ki so bile vsaj dvakrat spoznane za krive kazenskih prestopkov in predstavljajo "grožnjo javnemu redu ali nevarnost človeški osebnosti." Razprava v senatu je tudi nedvoumno pokazala, da se tako "grožnja javnemu redu" kot tudi "nevarnost človeški osebnosti" nanašata na kriterije iz prvega poročila (kjer ima ključno vlogo nadzor duha), ki opisujejo "nevarne sekte," in da bo seznam "nevarnih sekt" iz istega poročila igral pomembno vlogo. Drugi člen se osredotoča na dejstvo, da so bili v prejšnjih primerih (predvsem v tistih, povezanih s Scientološko cerkvijo) določeni vodje ali člani gibanja, ne pa organizacija kot taka, spoznani za krive posameznih kaznivih dejanj. V skladu z drugim členom so organizacije in gibanja zdaj lahko spoznani za krive kaznivih dejanj kot pravne osebe. A četudi se to ne zgodi, drugi del prvega člena omogoča razpustitev in prepoved skupin "nevarnih človekovi osebnosti," katerih upravitelji ali dejanski vodje so bili vsaj dvakrat spoznani za krive istih kaznivih dejanj. Posebna določila pa zelo prikladno omogočajo razpustitev, tudi če gre za kršitve zakonika o javnem zdravju. Iz zapisov senatne razprave je razvidno, da ta določila ciljajo na način, kako skupine izvajajo zdravljenje z vero ali druge alternative uveljavljeni medicini, ki jih je moč v javnem zdravju razumeti kot tvegane. Tretji člen končno dopolnjuje zakon o združenjih iz leta 1901, s katerim se kazni za tiste, ki skušajo pod drugim imenom ponovno ustanoviti prepovedano združenje, zviša na tri leta zapora in globo 300.000 frankov.

Kot je dejal senator Foucaud, je zakon iz leta 1936 "uporabljal vichyjski režim", da je "prepovedal levičarska gibanja". Opazil je tudi, da lahko sklicevanje na vsaj dve kazenski razsodbi zoper gibanje, pri tako velikem številu možnih kaznivih dejanj, sproži paradoksn učinek: "gibanje je tako lahko razpuščeno, ker je bil vodja dvakrat spoznan za krivega plačevanja z nekritimi čeki po deset dolarjev" (*Lutte contre les sectes*, 1999: stolpec 40). Senatorji so osnutek zakona kljub temu potrdili soglasno. Zopet pa se je pokazalo, da bosta nadzor duha in pranje možganov odigrala ključno vlogo, saj ne bi bila prepovedana vsa gibanja, katerih vodje so bili spoznani za krive kaznivih dejanj, temveč le tista, ki predstavljajo "nevarnost človekovi osebnosti."

Po soglasni odločitvi senata je bila potrebna še potrditev spodnjega doma parlamenta, narodne skušine. Senatorji so opazili, da ima Francija težave zaradi med-

narodnih razsežnosti (boja zoper sekte), zaradi dejavnosti v prid verski svobodi pa so posebej izpostavili ameriško zunanje ministrstvo, "v katerem so tudi scientologi" (Lutte contre les sectes, 1999: stolpec 35). Pravzaprav se je zdela francoska vlada sama precej zaskrbljena zaradi možnih mednarodnih posledic sprejetja Aboutovega zakona, zato je bilo glasovanje v parlamentu preloženo, dokler ni bil sprejet novi osnutek zakona poslanke Picardove, ki je v bistvu nadomestil starega.

Predlog francoskega zakona poslanke Picardove (2000)

Novi predlog francoskega protisektantskega zakona (30. maj 2000), ki so ga prvič predstavili 6. junija 2000, je sestavila poslanka Catherine Picard, podpisali pa so ga vsi poslanci francoske Socialistične stranke v narodni skupščini. Parlamentarna komisija za zakonodajo ga je potrdila 14. junija 2000, narodna skupščina pa 22. junija. Že sama izredno hitra obravnava tako spornih ukrepov je znak, kako odločno mnenje imajo nekateri deli francoske vlade o netradicionalnih verskih skupinah. V času tega pisanja zakon po številnih dopolnilih čaka še na končno potrditev v parlamentu¹⁰.

Socialistična stranka je stranka francoskega premiera. Narodna skupščina je, če sploh kaj, osnutek zakona kvečjemu poslabšala, saj je območje 100 metrov okrog šol, bolnišnic in podobnih ustanov, kjer "sekte" ne smejo delovati, povečala na 200 metrov, tako da je takšnim skupinam onemogočeno delovanje tako rekoč kjerkoli. V skladu s tem zakonom je mestnim oblastem dovoljeno, da t.i. sektam zavrnejo prošnje za gradbena dovoljenja, protisektantskim organizacijam pa je omogočeno, da sprožijo sodni postopek in v njem nastopajo kot zakonite stranke. Ti amandmaji so bili potrjeni v nasprotju z mnenjem vlade, sprožili pa so burne reakcije organizacij za varstvo človekovih pravic in uveljavljenih cerkva (katoliški in protestantskih). V odgovor je pravosodna ministrica Elizabeth Guigou pozvala k "premoru" in ponovnem razmisleku, preden zakon potrdi še senat.

Predlog zakona je imel na začetku 11 členov, ki delno slonijo na prejšnjih predlogih, vključno s tistim senatorja Abouta. Glavne značilnosti zakona so naslednje:

Prvi člen zakona ureja razpustitev združenja ali družbe, katerih dejavnosti "imajo cilj ali namen ustvarjanja ali izkoriščanja stanja psihične odvisnosti oseb, ki sodelujejo pri njenih dejavnostih", in ki "kršijo človekove pravice in osnovne svoboščine", (in sicer) če so bili ta združba ali njeni upravitelji (ali dejanski vodje)

¹⁰ V nenavadnem izrazu zaskrbljenosti je papež Janez Pavel II., dne 10. junija 2000, med sprejemom poverilnih pism novega francoskega veleposlanika pri Svetem sedežu, Alaina Dejammeta, [na Francijo, op.p] posredno naslovil nekaj kritičnih opazk. Novega veleposlanika je opozoril, da je "verska svoboda v polnem pomenu besede prva človekova pravica in to pomeni svobodo, ki ni omejena le na zasebno sfero. Diskriminacija verskega prepričanja ali diskreditacija takšne ali drugačne oblike religijske prakse je oblika izključevanja, ki je v nasprotju s spoštovanjem osnovnih človekovih pravic, in bo na koncu zamajala družbo, v kateri bi moral obstajati določen pluralizem mišljenja in delovanja, kot tudi dobrohoten in bratski odnos. To bo nujno ustvarilo ozračje napetosti, nestrpnosti, nasprotovanja in sumničavosti, ki družbenemu miru ne bo koristilo". Papež je pozval tudi "medije, ki naj bodo oprezni in naj pošteno in objektivno obravnavajo različne veroizpovedi [v francoščini confessions]". Francoske oblasti so se nemudoma odzvale, da "kulti" in "sekte" niso confessions.

“večkrat” obsojeni (kolikokrat ni določeno) kaznivih dejanj kot so prevara, nezakonito izvajanje zdravniške prakse in številnih drugih. V uvodu postane jasno, da je ta kombinacija nadzora duha, kršitve “človekovih pravic” in “več” kazenskih obtožb zdaj pravno sprejemljiva definicija “sekte” ali “kulta”. Proces razpustitve je predmet civilnega prava, ki ga lahko pred civilnim sodiščem sproži okrožni tožilec ali katerakoli oseba, ki ima za to interes (očitno vključno s protisektanti).

Členi od dva do pet uvajajo kazensko odgovornost za združenja in družbe, ki zapadejo pod prvi člen, če je ugotovljena le osebna odgovornost.

Šesti člen določa kazen za vsakogar, ki sodeluje v ponovni ustanovitvi razpuščene družbe ali združenja. Kazen znaša eno leto zavora in 300.000 frankov globe. Sedmi člen poziva k ponovni razpustitvi združenja, ki je bilo ustanovljeno po prvi razpustitvi.

Osmi člen sektam (tj. združbam, ki so definirane v prvem členu) prepoveduje ustanavljanje uradov, sedežev, cerkva in oglaševanje v oddaljenosti 200 metrov (amandma parlamenta) od bolnišnice, doma za upokojece, javne ali zasebne ustanove, ki se ukvarja s preventivo, zdravljenjem ali nego ali kakršnekoli šole za dijake starosti od dveh do osemnajstih let. Kršitev te prepovedi se kaznuje z dvema letoma zaporne kazni in denarno kaznijo 200.000 frankov, obtožena pa je lahko tudi sama družba ali združenje. Kultom ali sektam (po zgornji definiciji) pa lahko mestne oblasti zavrnejo prošnjo za izdajo gradbenega dovoljenja.

Deveti člen kaznuje vsakršno promocijo ali propagando, ki jo združba ali skupina, ki zapade pod prvi člen, “namenja mladim” (starost ni določena). Kazen tako za posameznike kot za združbe znaša 50.000 frankov.

Deseti člen uvaja novo kaznivo dejanje duševne manipulacije. “Duševna manipulacija” (v bistvu “pranje možganov”, čeprav ta izraz ni uporabljen) je definirana kot vsakršna dejavnost ali dejavnosti “s ciljem ali namenom ustvarjanja ali izkoriščanja stanja psihične odvisnosti oseb, ki sodelujejo pri njenih dejavnostih, in ki kršijo človekove pravice in osnovne svoboščine; ustvarjanja ponavljajočega se pritiska z namenom ustvarjanja ali izkoriščanja stanja odvisnosti in spodbujanja osebe, proti njeni volji ali v skladu z njo, k dejanju ali opustitvi dejanja, ki je tej osebi močno škodljiva.” Predvidena kazen je dve leti zavora in denarna kazen 200.000 frankov, če pa je žrtev zaradi starosti, bolezni, ipd. še posebej šibka, je kazen pet let zavora z denarno kaznijo 500.000 frankov. Po amandmajih, ki jih je sprejel parlament, lahko sodni postopek sprožijo tudi protisektantske organizacije, ki lahko sodelujejo kot stranke v postopku in od tako imenovanih sekt poberejo tudi odškodnino. Kazen velja tako za posameznike kot tudi za združbe.

To zadnje določilo je sprožilo val protestov med organizacijami za človekove pravice, uveljavljenimi cerkvami in sodstvom. Zato je vlada januarja 2001 menila, da bi uvedba novega kaznivega dejanja duševne manipulacije ne bila primerna, in da lahko iste rezultate doseže z razširitvijo obstoječega člena 313-4 kazenskega zakonika, ki preganja “goljufivo zlorabo stanja nevednosti ali šibkosti.” Iz novega predloga sta izginila tako kaznivo dejanje “duševne manipulacije” kot tudi izraz sam, člen 313-4 pa je bil dopolnjen, tako da vključuje pojem “stanja odvisnosti”, psihološke ali fizične, ki ga povzroči “izvajanje resnih in ponavljajočih se pritiskov ali tehnik, katerih cilj je spreminjanje zmožnosti razsojanja” (formulacija, ki dobesed-

no ponavlja obrazložitev kaznivega dejanja duševne manipulacije v prejšnji različici zakonskega osnutka). Temu členu je dodan še drugi odstavek, po katerem je kazen za to kaznivo dejanje hujša (do pet let pripora in denarna kazen 5 milijonov frankov), če ga stori "dejanski ali legalni vodja" sekte¹¹.

Poročilo kantona Ženeva o pranju možganov

Ženevski kanton je na konferenci 25. novembra 1999 predstavil "Poročilo Komisije za kazensko zakonodajo o sektantskih zlorabah o vprašanju duševne manipulacije" (Rapport de la Commission pénale sur les dérives sectaires sur la question de la manipulation mentale, 1999). Komisija za kazensko zakonodajo o sektantskih zlorabah sledi omenjenemu poročilu istega kantona o sektah iz leta 1997 in je rezultat dela lokalnega politika Gerarda Ramseyerja.

Poročilo navaja, da je sektantski nadzor duha "realnost" in kot dokaz navaja "nekdanje pripadnike in starše zdajšnjih članov, ki jih je komisija zaslišala kot pričé" (str. 2). V nadaljevanju sledi oris problematike nadzora duha (izraz "pranje možganov" se ne uporablja) v primerjalnem pravu. Čeprav je Sophie Borguignon, profesorica prava na univerzi v Ženevi in članica komisije, pohvaljena za "resno opravljeno domačo nalogo" na tem področju, rezultati niso kaj prida prepričljivi. Ko se govori o položaju v Združenih državah, poročilo navaja, da "položaj ureja" primer Molko (str. 5), znana odločitev iz Kalifornije iz leta 1988 v zvezi z Združitveno cerkvijo, ni pa nikakršne omembe razprav, ki so navedenemu precedensu sledile, predvsem izključitvi sodnih izvedencev, ki sta pričala o pranju možganov in nadzoru duha v primeru Fishman (1990)¹². Citiran je tudi Richardsonov članek (1996a), ki je dejansko izredno kritičen do trditev o pranju možganov, a je naveden samo kot ilustracija za to, da so bile kritike pranja možganov, ki so jih sprožili odprogramerji "pogosto (čeprav ne sistematično) ugodno sprejete na ameriških sodiščih, tako da so bili odprogramerji oproščeni" (str. 4). Ne omenja pa se številnih odločitev ameriških sodišč, ki so odprogramiranje označila za kaznivo

¹¹ Francoska narodna skupščina je predlog tega zakona dokončno potrdila 30. maja 2001. Njegov uradni naslov je Zakon št. 2001-504 z dne 12. junija 2001 o preprečevanju in prepovedi sekt, ki ovirajo užitek človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Soavtor pričujočega članka, Massimo Introvigne, je v spletnem komentarju prve objavljenje različice tega zakona med drugim opozoril tudi na razlike končnega besedila in predloga zakona, kot ga je v postopek vložila poslanka Picardova. Zapisal je, da se zakon kljub vmankanju definicije "sekte" že v naslovu nanaša na "sektantska gibanja"; da prvi odstavek 1. člena zakona dovoljuje razpustitev in prepoved "sekte" že po enem samem končno izrečenem prekršku pravne osebe ali njenega vodje; da je iz zakona izpadlo določilo o določitvi radija oddaljenosti od javnih ustanov, znotraj katerega "sekte" ne smejo odpreti svojih pisarn ali oglaševati svoje dejavnosti; da je določilo o pranju možganov/nadzoru duha vendarle ostalo v zakonu, čeprav kozmetično prikrito kot dopolnilo člena Kazenskega zakonika št. 223-15, in sicer v obliki "tehnik za spreminjanje presoje"; in da krivim pranja možganov zdaj grozi rigorozni ukrep izgube političnih, državljanskih in družinskih pravic, prepoved opravljanja poklica in celo izdajanja čekov za več let (Dostopno prek: http://www.cesnur.org/testi/fr_law_en.htm, 5.11.2001). [Op.ur.]

¹²Za razpravo o omejenih posledicah primera Molko (Molko & Leal vs. Holy Spirit Ass'n, 179 Cal. App. 3d 450, 1986) glej Anthony in Robbins (1992), za razpravo o odločilnem primeru Fishman (United States vs. Fishman, 743 F. Supp. 713, N.D. Cal. 1990) pa glej Anthony in Robbins (1995) in Richardson (1996c).

dejanje. Poročilo celo trdi, da je "odprogramiranje oblika terapije, katere cilj je poskus kljubovanja nadzoru duha, ki ga je bil pripadnik deležen, in ponovne vzpostavitve posameznikove svobodne volje. Odprogramer v bistvu poskuša doseči dvom v odnos zaupanja med pripadnikom in sekto ter pokazati, da je bil (pripadnik) prevaran" (str. 4). Odločitev italijanskega ustavnega sodišča z leta 1982, ki je določilo o plagio (pranju možganov), sprejeto v času fašističnega režima, črtal iz kazenskega zakonika kot nezdržljivo z demokratično ustavo, je v tem poročilu odslovljena z argumentom, da je odločitev temeljila na nejasnem značaju določila. Ob tem pa poročilo ignorira, kar je italijansko sodišče leta 1981 dejalo, in sicer da je vsakršno določilo o pranju možganov lahko le nejasno, saj o tem ni splošno sprejemljive definicije. Poročilo omenja tudi poskuse ponovne uzakonitve določila o plagio v Italiji, ne razloži pa, zakaj so vsi poskusi dosledno propadli.

Drugi del poročila se ukvarja s švicarsko zakonodajo. V tem delu je podrobna analiza načinov, na katere bi lahko obstoječe predpise o kraji, zaščiti potrošnikov in (v primerih, ko z nadzorom duha pripadnika prepričajo, da ima spolno razmerje z vodjo) posilstva uporabili proti nadzoru duha. Komisija švicarskim sodnikom predlaga, naj omenjena določila uporabljajo širše, vendar meni, da to ni dovolj. Zato predlaga novi člen kazenskega zakonika (182. člen), ki naj bi se glasil:

"[k]dorkoli izvaja sistematičen in ponavljajoč se psihični ali fizični pritisk z namenom škodovanja sposobnostim druge osebe pri sprejemanju avtonomnih odločitev ali v teh drugih osebah vzbuja stanje odvisnosti, se kaznuje z zaporno in denarno kaznijo" (str. 12).

Primeri, ki jih kot vodilo navaja komisija, pa glede navidezne nejasnosti zakonskih določil niso nič kaj spodbudni:

"[t]a proces vključuje, ni pa omejen le na:

- pretiravanje o možnostih pripadnika z namenom sugeriranja ali vzbujanja navdušenja nad posebno prehrano, prekomernim ponavljanjem rutinskih aktivnosti, pomanjkanjem spanja in sodelovanjem v dolgih seansah, kjer se učijo osnovnih načel skupine;*
- nadziranje pripadnikovega okolja (izolacija od družinskih članov, filtriranje informacij, ki prihajajo iz zunanjega sveta ...);*
- nadziranje oblik komunikacije (vsiljevanje rabe kodiranega jezika, izključevanje določenih tem iz pogovorov ...);*
- prekomerni družbeni nadzor znotraj gibanja, izpostavljanje pripadnika hude-mu poniževanju v primeru odstopanja od osnovnih načel skupine" (str. 15).*

Prav tako je navedeno, da bi moralo biti "okrožnim državnim tožilcem"¹¹ omogočeno ukrepanje tudi brez poprejšnje pritožbe, "ker nadzirani član le poredko prevzame pobudo in sproži kazenski postopek" (str. 15). V času tega pisanja še ni jasno, ali bo imelo to poročilo na ravni kantona ali federacije kakršnekoli praktične učinke.

Poročila tipa II

Kot smo že omenili na začetku, obstaja tudi več poročil tipa II, ki niso tako pri-stranska do manjšinskih religij. Čeprav so ta poročila bolj uravnotežena in upošte-

vajo znanstvena dognanja, bomo pokazali, da se vsa razen enega še vedno naslanjajo na tradicionalne predstave o pranju možganov in nadzoru duha, čeprav na bolj subtilen način.

Švedsko poročilo

Švedsko poročilo je presenetljivo, saj odkrito kritizira dejanja drugih evropskih vlad v zvezi z novejšimi religijami. Predvsem je kritično do Francije in Belgije, ko pravi, da "je o nekaterih državah, čeprav z rahlim pretiravanjem, mogoče reči, da so napovedale vojno novoreligijskim gibanjem", kar lahko vodi v le še večjo izolacijo teh skupin. Poročilo prav tako poudarja, da imajo odrasli pravico verjeti v kar hočejo in svojo vero tudi izražati. Trdi tudi, da je "velika večina pripadnikov novoreligijskih gibanj iz svoje pripadnosti črpa pozitivne izkušnje".

V sedmem poglavju švedskega poročila, ki se ukvarja s pravnimi vidiki, je obsežna razprava o dejstvu, da švedska zakonodaja pokriva tako rekoč vsakršno dejavnost, ki bi lahko škodovala družbi ali posameznikom. Ta del pa se zaključí z naslednjimi priporočili, ki so vključena tudi v angleški povzetek poročila:

"[k]omisija je prišla do zaključka, da je v večini primerov dobro poskrbljeno za zaščito posameznikov. Vendar pa zakonodaja ne nudi ustrezne zaščite pred tem, kar je komisija poimenovala 'neprimeren vpliv' ali manipulacija. Vpeljava izraza 'neprimeren vpliv' v zakonodajo bi bila koristna tako za aktivne vernike kot za osebno integriteto. Če je osebi poti njeni volji vsiljeno, da se odpove svojemu verovanju (v preteklosti se je uporabljal izraz 'odprogramiranje'), bi lahko to v skladu s predlagano zakonodajo razumeli kot neprimeren vpliv, kot se lahko z neprimernim vplivom razume tudi manipulacijo s posameznikom v verskem gibanju. Komisija zatorej predlaga, naj se kazenski zakonik dopolni z novim določilom, po katerem bi bil neprimeren vpliv kaznivo dejanje" (str. 8).

Čeprav za ilustracijo odprogramiranja poročilo navaja konkretni primer, bi se novo določilo kazenskega zakonika nanašalo tudi na "manipulacijo posameznika v verskem gibanju". Pri tem se pojavljajo določeni pomisleki glede načinov novčenja in zadrževanja, kot tudi glede implicitnega sprejemanja ideje, da lahko verske skupine popolnoma prevzamejo posameznikovo voljo in presojo. Tako se ob vseh pozitivnih platih švedskega poročila vseeno zdi, da se naslanja na predstave o pranju možganov iz Združenih držav. Med te predstave spada na primer pasivnost in šibkost potencialnih novih pripadnikov. Implicitno se zdi ideja o neprimerem vplivu, kadar je uporabljena v zvezi z normalnimi odraslimi (tudi mladimi), zavrnitev njihove volje, ki je lahko razlog za odločitev o eksperimentiranju z novejšo religijo¹³.

¹³ Za podrobno analizo tematike v klasični in sodobni uporabi teorij pranja možganov glej Richardson et al., (1983). Za obravnavo teh tem glej tudi Anthony (1990; 1996; 1999), Robbins et al., (1982), James (1986) in Richardson (1991; 1993; 1996a).

Švicarsko poročilo o scientologiji

Posebno poročilo o scientologiji, ki pa se dotakne tudi splošne tematike sekt, je nastalo po naročilu švicarskega Svetovalnega odbora za nacionalno varnost. Čeprav je kritično do scientologije, je poročilo verjetno najbolj uravnoteženo izmed vseh vladnih poročil o novoreligijskih gibanjih, saj je zelo vsebinsko in resno upošteva delo znanstvenikov na tem področju. To poročilo tako ne sprejema protisektantske ideologije, ki preveva poročila tipa I in nekatera poročila tipa II¹⁴.

Poročilo obširno govori o zadržanem pristopu večine švicarskih državnih ustanov do novoreligijskih pojavov, k čemur se bomo še vrnil. Državnim oblastem pravitako priporoča določene ukrepe, kot na primer potrebo po visokošolskem "opazovalnem centru" za novoreligijska gibanja, ki bi javnosti in državi zagotavljal vsebinske in neodvisne informacije o teh pojavih. Poročilo neposredno ne predlaga, da bi bilo potrebno scientologijo (ali druge skupine) nadzorovati, pravi pa, da obstoječa zakonodaja državi daje zadostne možnosti za spopadanje z morebitno škodljivo dejavnostjo sekt.

Še posebej zanimivo pa je, da poročilo ne uporablja nikakršnih idej o pranju možganov in nadzoru duha. Tako je novačenju naložena le kratka pokora, besedilo pa implicitno trdi, kar je sicer skupno večini znanstvene literature o novoreligijskih gibanjih, da se ljudje tem skupinam pridružijo, ker tako želijo, in ne zaradi neke mistične psihološke tehnologije, kot je na primer pranje možganov. To besedilo velja za izjemo v ugotovitvi, da se celo poročila tipa II naslanjajo na predstave o pranju možganov. A kot bomo videli v nadaljevanju, to poročilo še ni "zadnje dejanje" švicarskih oblasti v zvezi s kultu in sektami.

Nemška preiskovalna komisija

Nemški zvezni parlament Bundestag je maja 1996¹⁵ ustanovil medijsko zelo odmevno preiskovalno komisijo, ki naj bi raziskala "tako imenovane sekte in psiho skupine." Komisija je imela številne sestanke, preden je objavila končno poročilo (predhodno je izzvalo nekaj polemik in kritik), odpotovala pa je celo v Združene

¹⁴ Protisektantska gibanja so poročilo temeljito skritizirala, že sam razvoj poročila pa je bil kontroverzen. Glavni avtor Jean-Francois Mayer, ugledni švicarski preučevalec novoreligijskih pojavov, se v svojem delu ne ravna v skladu s protisektantsko perspektivo in se v svojem pisanju trudi za uravnotežen in vsebinski pristop. Mayer, ki je bil takrat zaposlen na švicarskem glavnem uradu za obrambo (takrat glavne švicarske organizacije za obrambno načrtovanje), je bil dobro poznan zaradi svojih raziskav o Redu sončnega templja pred množičnimi umori/samomori leta 1994 in po njih. Dobro je bila poznana njegova pomoč pravosodnim organom, ko se je ta tragedija razpletala. Prosili so ga, naj za posvetovalno komisijo za državno varnost, pripravi poročilo. Glej kritično zgodbo vodilnega švicarskega protisektantskega novinarja, Huga Stamma (1997a), ki je takrat objavil uvodnik o isti problematiki (1997b). Ta napad je pripomogel k zaskrbljenosti v švicarskem parlamentu, ki je privedla do priprave parlamentarnega poročila, o katerem bomo govorili v nadaljevanju.

¹⁵ Za razpravo o polemiki glede "kultov" in "sekt" v Nemčiji in vplivu, ki ga je imela ta polemika na akademsko skupnost, ki je preučevala te pojave, glej Hexham in Poewe (1999) ter Baumann (1998) in Bestier in Scheuch (1999).

države. Končno poročilo (maj 1998) je bilo v določenih odsekih (a ne v vseh; glej Besier in Scheuch, 1999) presenetljivo zmerno. V njem je mnenje, da novoreligijska gibanja (z določenimi izjemami) ne predstavljajo grožnje družbi, in da ne veljajo za takšen problem, kot je bilo prvotno pričakovano. Poročilo vsebuje tudi ločeno mnenje nekaterih članov komisije, ki so zaskrbljeni zaradi protisektantskih delov skupnega besedila in priporočil, ki bi uvedla precej strog nadzor nad manjšinskimi religijami (glej Seiwert, 1999).

Kljub temu, da je poročilo na splošno pozitivno in se zaveda izsledkov stroke, je v njem nekaj predpostavk in trditev o procesu novačenja, ki nakazujejo, da vplivi znanstvenega raziskovanja in kritike prejšnjih poročil niso bile v celoti sprejete. Poročilo pravi (str. 141 angleškega prevoda), da so prej sprejeti modeli spreobrnitve prek pranja možganov nekoliko problematični, in da je spreobrnitev običajno dejanje svobodne volje (Introvigne je bil med tistimi, ki so pred komisijo pričali o tej problematiki). A v poročilu so tudi deli, kjer so prejšnje teorije še vedno sprejemale, čeprav tiho ali implicitno. Tako je jasno, da se na novoreligijska gibanja gleda kot na temne sile, ki jih je potrebno opazovati, preučevati in jih na splošno spremljati, če naj država ustrezno skrbi za svoje državljane.

Besier in Scheuch (1999) sta opazila, da ta pristop izvira iz nagnjenja nemške vlade, da prevzema dolžnosti zaščite posameznika pred izkoriščanjem in krivico, ali rečeno bolj drzno, da ščiti posameznika pred samim seboj, ko le-ta sprejema duhovne odločitve. Ta perspektiva logično vodi k določenim inovativnim pristopom nemškega poročila, o katerih bomo še govorili.

Obstajajo neposredni dokazi, ki navajajo k sklepu, da država sprejema negativno definirane teorije o novačenju, kar dokazuje pregled tem, s katerimi se precej obširno poročilo ukvarja, še posebej njegov del o novačenju¹⁶. Razpravi o "strategijah pridobivanja članov in novačenja" je posvečeno pet strani (74-78), na osemnajstih straneh (od 140 do 157) je govora o "oblikah družbenega nadzora in psihološke destabilizacije." Tako je na primer naslednji komentar namenjen "psihološki odvisnosti", izrazu, ki se v poročilu uporablja zelo omalovažujoče:

"[k]ot delovni pojem predlagamo 'psihološko odvisnost'. Z njim opisujemo stanje, v katerem je posameznik, zaradi očitne ali celo prevladujoče bojazni, sklenil nenavadno močno ali nenavadno izključujočo vez s skupino, ki na osnovi religije ali ideologije izvaja znaten ali celo izrecen vpliv na splošno usmerjenost in vsakdanje življenje svojih članov." (str. 147).

Ta definicija jasno kaže, da komisija nima pozitivnega mnenja o verskih skupinah, ki imajo močan vpliv na svoje člane. Komisija tudi opominja:

"[p]otrebno je opozoriti, da je ob določanju takšne odvisnosti prisotna implicitna kulturna sodba, tj. mišljenje, da je opažena vez neprimerno močna, da škoduje vpleteni osebi in da se lahko zlorablja za nemoralne namene." (str. 147)

¹⁶ Nekatero teme, ki jih obravnava ta del poročila, so naslovljene: "Oblike družbenega nadzora in psihološke destabilizacije", "Ravni psihološke odvisnosti", "Verska odvisnost", "Ravni družbenega nadzora in manipulativnih elementov", "Potencialne nevarnosti" in "Priložnosti in potrebe po vladnem posredovanju". Že sami naslovi posameznih podpoglavij razkrivajo prevladujočo sumničavost do novejših religij.

Priporočila komisije dopuščajo le malo dvoma o tem, da je večina članov gledala na novoreligijske skupine negativno, ne glede na zaključke v določenih delih poročil o relativno neškodljivi naravi večine takšnih skupin. Večina članov komisije je hotela, da se skupine preučijo, prav tako pa je hotela, da vlada financira zasebne svetovalne in informacijske pisarne, ki bi pomagale krotiti novoreligijska gibanja in "psiho-skupine," v pomoč pri poizvedovanju o teh skupinah pa so pozvali tudi na "mednarodno sodelovanje."

V poročilu je govora tudi o konceptu "nadzora okolja", ki ga uporablja protisekstant Steven Hassan, a je označen kot preširok:

"[n]adzor okolja, kot ga je identificiral Hassan, ki se sestoji iz vedenjskega nadzora, duševnega nadzora, čustvenega nadzora in nadzora informacij, ne more biti v vsakem primeru in načeloma označen kot "manipulativen." Nadzor teh področij delovanja je neizbežen sestavni del socialne interakcije v skupini ali skupnosti. Zato je potrebno družbeni nadzor, ki je vedno povezan z močno pripadnostjo skupini, jasno razločevati od izvajanja namenskega, premišljenega vpliva, katerega izrecen namen je manipulacija." (str. 150)

Poročilo prav tako priznava, da je "na tem področju (razen v izrednih primerih) nemogoče identificirati vzročno-posledično razmerje brez upoštevanja biografije, osebnosti in družbenega položaja kandidata" (str. 151). Medtem ko "pojma psihološke odvisnosti, kot tako imenovanega notranjega dejstva, praviloma ni mogoče uporabiti za kriterij pri opravičevanju uradnih postopkov" (str. 154), pa poročilo opozarja, da je razlikovanje med tem, kar se dogaja v večini organizacij, ter "načrtovanimi in namenskimi metodami manipulacije, [ki] vsaj težijo k nasprotovanju osnovnih vrednot našega družbenega reda, mogoče" (str. 151). Tako je bila npr. komisija po pričanju kanadskega sociologa Stephena Kenta (znanega kritika scientologije in drugih gibanj), prepričana, da "lahko že dolgotrajno čutno prikrajšanje privede do akutnih psiholoških motenj (halucinacij), ki da žrtev napravijo dovzetno za indoktrinacijo ('pranje možganov')" (str. 150). Na tem mestu, kot tudi drugje, se zdi, da je vsaj eno gibanje, scientologija, tako nevarno, da se v poročilu opusti celo priporočilo o neuporabi izraza "pranje možganov".

V večini poročila je opaziti delovanje modela "zaščite potrošnikov." Država namreč domneva, da je zaščita potencialnih novakov pred sodelovanjem v "problematičnih skupinah" njena pravica in dolžnost. Lahko bi se celo reklo, da je komisija pokazala dokaj prefinjen, čeprav kaznovalen pristop k problemu regulacije novejših religijskih skupin. Religijske skupine je povezale s "psiho-skupinami", ki se zagotovo ne obravnavajo kot religijske. Komisija je pozvala tudi k nadaljnjemu znanstvenemu raziskovanju takšnih skupin, čeprav je ob pisanju poročila ignorirala precejšen del teh raziskav. Nato je predlagala pristop zaščite potrošnikov, ki poskrbi za osnovno regulacijo religijskih skupin. In vse to v imenu zaščite državljanov, kdo bi se torej sploh pritoževal? Vse to je naredila kljub izrecnim izjavam v poročilu, da novoreligijske skupine ne predstavljajo grožnje demokratični družbi. To stališče preprosto temelji na prepričanju, da so te skupine zlovesče, in da na nesprejemljiv način novačijo in zadržujejo člane.

Zanimivo je, da je ta model "zaščite potrošnikov", ki so ga uporabili tudi v Združenih državah, pridobil na vplivu tudi v drugih uradnih evropskih forumih,

na primer v Bergerjevem poročilu Evropskemu parlamentu¹⁷. Martin Kriele o tem pristopu preiskovalne komisije zapiše (1998: 13):

“[p]riporočilo Zveznega sveta, da naj se pripravi zakon, ki bi reguliral komercialno pomoč obvladovanju življenja, je nerazumljivo. Predlog zakona izhaja iz vseobsegajočega suma, da tisti, ki nudijo takšne storitve, niso zanesljivi, da so skrivnostni, in da uporabljajo manipulativne metode, tako da je potrebno potrošnike posebej zaščititi.”

Poročilo italijanske policije

To je policijsko poročilo, ki je bilo pripravljeno za interno uporabo v policiji in obveščevalnih službah. V precejšnji meri upošteva znanstveno delo na tem področju, naslanja pa se celo na CESNUR-jevo knjižnico o novih in manjšinskih religijah. Kljub vsemu pa je v debati o nekaterih skupinah nekaj očitnih napak, predvsem v zvezi z Družino/Božjimi otroki.

V tretjem poglavju poročila italijanske policije je razprava o pranju možganov in nadzoru duha (pp. 10-11). V opombah najdemo klasično protisektantsko orientirano rekonstrukcijo procesa pranja možganov, ki naj bi jo uporabljala novoreligijska gibanja. Navedeni so trije glavni procesi, ki naj bi se uporabljali pri novačenju in zadrževanju članov. To so izolacija, indoktrinacija in vzdrževanje.

- *Izolacija* je sestavljena iz več elementov, kot so: eliminacija družinskega življenja, “zasipanje s pozornostjo (love bombing)”, ki krepi občutek pripadnosti skupini; eliminacija zasebnosti in predaja vsega posameznikovega premoženja skupini, kar povzroči finančno odvisnost posameznika.

- *K indoktrinaciji* sodi: nenehna navzočnost na izjemno zahtevnih predavanjih, popolna poslušnost, podrejanje posebnim pravilom o oblačenju, občutek skrivnostnosti in sodelovanja v nedoumljivem načrtu in raba ponavljajočih se vzorcev, ki zasmehujejo kritični čut.

- *Vzdrževanje* vključuje: duševno prezasičenost in pomanjkanje spanja, namenjeno vzbujanju stanja odvisnosti; razosebljenje z odstranitvijo osebne pobude, nenehni psihološki pritisk drugih članov, ki naj bi preprečili vsakršen dvom v sebe, in uporabo kriptiranega jezika, ki otežuje komunikacijo z zunanjim svetom.

V poročilu se govori tudi o plagio, izrazu, ki ima podoben pomen kot pranje možganov in je bil nekaj naveden v 603. členu italijanskega kazenskega zakonika. Vendar pa poročilo pravilno ugotavlja, da je bilo to kaznivo dejanje leta 1981 razglašeno za neustavno, in da ni več del italijanske zakonodaje. Kljub temu pa se izraz kasneje v poročilu nekajkrat pojavi ob trditvah, da so bili člani nekaterih skupin “izpostavljeni plagio” (str. 89).

¹⁷ Poročilo, ki ga je odobrila komisija za civilne svoboščine in notranje zadeve, je bilo julija 1998 poslano plenarnemu zasedanju Evropskega parlamenta, ki pa o njem ni glasoval. Obravnava poročila je bila za nedoločen čas preložena, in zaradi volitev leta 1999 (proceduralno) ni več nujna. Poročilo je dostopno prek CESNURjevih domačih strani: <http://www.cesnur.org/testi/Europe.html>.

Na strani 10 je tudi zaskrbljujoča opazka o načinih novačenja. Poročilo obsoja: *“rabo z namenom novačenja novih kandidatov in njihovega zadržanja v ogradi subliminalnih mehanizmov, fascinacije in pranje možganov ali podobne metode, ki omejujejo svobodo posameznikovega samoodločanja.”*

V nadaljevanju govori poročilo o indoktrinaciji posvečenih z uporabo “znanstvenih metod zmanjševanja posameznikove psihične obrambe in povzročitve kritične stopnje popolne poslušnosti.” Na drugem mestu poročilo pravi, da “duševnega pogojevanja ... ne bi smeli preganjati, razen če se lahko dokaže, da so bile uporabljene metode sugestije in hipnoze ...”.

Jasno je, da predstave o pranju možganov služijo kot podpora temu poročilu, čeprav so določeni deli skrbno preiščeni in se opirajo na strokovna dognanja. Te, privzete ideje so preživele vlitje znanstvenih spoznanj v poročilo. Na vprašanje, zakaj se je to zgodilo, pa bo potrebno še počakati.

Poročilo švicarskega kantona Ticino

Tudi poročilo švicarskega kantona Ticino kaže na očiten vpliv znanstvene kritike nekaterih prejšnjih poročil. Omenja celo možne probleme (str. 17) “protisektantskega terorizma” proti novejšim veram, kar nakazuje drugačen pristop k oblikovanju tega poročila. Vendar pa zopet naletimo na jasne znake, da avtorji sprejemajo tematiko pranja možganov. Prav tako so vidni dokazi o morebitnem sooplaňanju tega poročila s prej omenjenim poročilom italijanske policije.

Poglavje “Kako se ljudje pridružujejo” je nabito z jezikom, ki kaže na sprejemanje perspektive o pranju možganov/nadzoru duha. Bralci izvedo (str. 22) o obstoju “številnih zahrbtnih nevarnosti” za mlade, ki da so tarče sekt. Proces pridruževanja Sončnemu templju je opisan kot “proces zavajanja javnosti ... s procesom manipulacije ...”. O sodelujočih je povedano, da “izkoriščajo njihovo ranljivost in občutek neljubljenosti.” Ena izmed opomb razmerje sodelujočih z vodjo primerja s sadomazohističnim odnosom.

Poročilo razpravlja o “zasipanju s pozornostjo (affectivity bombing)” (str. 23), ki se očitno nanaša na izraz “love bombing” in ga nekateri uporabljajo v zvezi s procesom novačenja v Združitveni cerkvi, kjer skupina posameznika “obdaja s podobami srečnih in zadovoljnih ljudi, ki nameravajo pomagati tistim, ki imajo težave”. Rečeno je, da postane proces novačenja “vse bolj naporen, tako psihološko kot finančno”. Novaki se nato približajo “spolzki pečini, ki pripelje do preobrata”. Poročilo pravi, da “včasih skupina grozi družini, da bi ta posvečenega prenehala vabiti stran od sekte.”

Pri doseganju popolne vdanosti pa lahko uporabljajo tudi hipnozo ali kemične metode.

“[S]topnjujoča se izolacija je tista, ki žrtev prevara, jo naredi odporno pred zunanjimi vplivi in popolnoma odvisno od te nove realnosti. V skupini se zasebnost odstrani ... kolektivni jaz pa nadomesti individualnega” (str. 24)

Druga opomba govori o Združitveni cerkvi in trdi, da “boter’, ki bo ves čas zadolžen za to osebo (novaka), postopoma sproži proces pranja možganov”. Prav

tako obravnava "vrsto dejavnosti", ki so "dolgotrajne in izčrpljujoče", tudi duševno. Na tem mestu je omenjen še primer učenja dolgih molitev. Poročilo dodaja, da ta zahteven postopek zaradi "zapletenih zapovedanih pravil" dovoljuje le malo spanja. Vse to pa:

"spodkopava osebno odgovornost ... kar je še posebej mamljivo za ljudi, s katerimi je lahko psihološko manipulirati, ker se čutijo olajšane bremena odgovornosti."

Skupina ima "kritičen odnos" do tistih, ki se oddaljijo od skupnih pravil. Od novaka zahtevajo "spovedovanje". Skupina tako povzroči, da:

"posameznik v sebi ustvari neizmeren občutek krivde, ki ga bodo kasneje uporabili za povečevanje njegove psihološke odvisnosti: to je programiranje. Identiteta je bila tako rekoč spremenjena." (str. 25)

Po tem procesu, nam povedo, "posameznik skorajda ne more zapustiti skupine... podreitev je popolna". Seznanijo nas tudi z mnenjem Michele Del Re, italijanske profesorice prava in vodje neke protisektantske organizacije. Ta pravi, da:

"tehnika podreditve v uničujočih sektah ne ponuja nič novega. To je v bistvu enaka tehnika kot ta, ki se je rodila v povojnem obdobju v kitajskih zaporih, in ki so jo razvijali tudi v Koreji in Bolgariji, kjer so politične zapornike uporabljali kot poskusne zajčke za duševno pogojevanje."

Poročilo trdi, da je ta tehnika sestavljena iz treh glavnih korakov (spomnimo se poročila italijanske komisije), ki so (1) izolacija osebe; (2) indoktrinacija osebe; in (3) zadrževanje osebe v stanju popolne odvisnosti. V povzetku pa sklene takole:

"[n]egativne posledice lahko povzamemo kot izgubo socialnih stikov, prekinitve obstoječih razmerij, transformacijo osebnosti, duševno odvisnost, gmotno podreitev, ki doseže vrhunec celo v fizičnih posledicah pomanjkanja uravnotežene prehrane, pomanjkanje spanja ali zanemarjanje medicinskih potreb."

Nato pa je, kot opozorilo bralcu, da se dogaja nekaj zlovesčega, dodan še en povzetek glavnih tehnik privabljanja ljudi (str. 26). Sem spadajo "zasipanje s pozornostjo", "izolacija", "ponavljanje" in "pomanjkanje spanja", vse so dokaj podrobno tudi opisane.

Poročilo sklene z znano litanijo o tem, kaj bi bilo potrebno narediti glede grožnje sektantstva. Med drugim ponuja naslednje predloge (str. 34):

"potrebno je posredovati preden je škoda storjena in kaznovati vsakogar, ki za dominacijo sočloveka uporablja kemične ali psihološke metode. Tako si je moč predstavljati, da bi se psihično nasilje utegnulo preganjati kot zločin."

Poročilo še dodaja:

"[l]ahko si zamišljamo zakon, ki bi kaznoval dejanja destabilizacije osebe, t.j. dejanja, ki sama po sebi niso kazniva, pač pa so kazniva, ko se pojavljajo v kombinacijah. To bi do določene stopnje, namesto čakanja, da se bo škoda uresničila, omogočalo posredovanje med potekom procesa destabilizacije posameznika."

Poročilo predvideva težavnost "dokaznega postopka", ker se dejanja "domnevnega zločinca, ki zatrjuje, da je imel popolno privolitev dozdevne žrtve", pogosto pripetijo brez prič. Branje teh priporočil je srhljivo in zagotovo jih bo težko uresničiti. Priporočila tudi nazorno kažejo, da nekateri v kantonu Ticino v celoti sprejemajo mit o pranju možganov in so na podlagi tega pripravljani drastično ukrepati.

Poročilo švicarskega državnega sveta o kultih

Komisija švicarskega zveznega parlamenta za upravljanje je 1. julija 1999 predstavila poročilo, namenjeno usmerjanju politike na področju novoreligijskih skupin. Poročilo je očitno odgovor prejšnjim poročilom švicarskih državnih ustanov, predvsem uravnoteženemu poročilu o scientologiji, o katerem smo že govorili¹⁸. To poročilo načeloma upošteva znanstveno proučevanje novoreligijskih gibanj, čeprav dognanj ne sprejema v celoti. Še posebej je zanimiv kreativen, čeprav problematičen način obravnavanja novačenja in nadaljnega sodelovanja (novakov) v novoreligijskih gibanjih.

Poročilo, ki očitno priznava zloglasnost izraza "pranje možganov" v akademskih krogih, le-tega sploh ne uporablja. Vendar pa na dolgo razpravlja o "indoktrinacijskih gibanjih" (mouvements endoctrinants) in pravi, da je to "ključni element", na katerega je treba biti pozoren pri opazovanju gibanj z morebitnimi "sektantskimi" značilnostmi (str. 24). Poročilo priznava, da je indoktrinacija del kontinuuma med sprejemljivimi oblikami vplivanja in čezmernega pritiska, in da le-tega v pravnem smislu ni lahko definirati. Vendar pa v nadaljevanju (odstavek 435) pravi, da je "najbolj opazna značilnost indoktrinacijskih skupin omejevanje samoodločanja (novakov) do točke zatrtja avtonomije". Poročilo prav tako opozarja, kako težko je od zunaj izmeriti takšne manipulacijske procese; del njih namreč poteka v novaku, zato je težko dokazati, da je bila uporabljena prevara.

V primerih "spremembe ali zatrtja svobodne volje" (str. 36), bi morala država posameznike zaščititi pred "indoktrinacijskim gibanjem". Parlament je še posebej zaskrbljen glede otrok in tistih, ki morda verjamejo v psevdoterapevtska "čudežna zdravila", ki jih ponujajo nekatera gibanja. Naslednji citat lepo ponazori morebitne implikacije domnev o t.i. indoktrinacijskih skupinah.

"[k]er na aksiomu odgovornega samoodločanja slonijo ne le civilno in kazensko pravo, temveč tudi demokracija, ne more nobena pravna država, pa naj bo še tako liberalna, brez posredovanja opazovati dejanja indoktrinacijskih skupin, ki sistematično izničujejo individualno avtonomijo" (odstavek 445)

Vendar švicarsko poročilo ne predlaga sprejetja nove zvezne zakonodaje, poročilo ženevskega kantona, ki poziva k zakonski ureditvi nadzora duha (o čemer smo že govorili), pa na zvezni ravni¹⁹ imenuje za "preuranjeno". Poročilo sledi modelu zaščite potrošnikov in pravi, da bi se utegnila pojaviti potreba po dodatni regulaciji, ki bi olajšala sklicevanje na odredbe o zaščiti potrošnikov v primerih "dobičkonosno naravnane duhovne pomoči" (str. 51). Poročilo priporoča tudi ustanovitev zvezne službe za informiranje o novih skupinah in pravi, da ta ne bi smela biti pristranska.

¹⁸ Glej opombo 12, ki povzema polemiko okrog poročila komisije švicarskega parlamenta o scientologiji.

¹⁹ Prvo letno poročilo francoske vladne Misije za boj proti sektam (MILS, 2000) je tudi opozorilo, da je predlog za inkriminacijo pranja možganov kot takega "zanimit, vendar pa so v trenutnem znanstvenem statusu teorije o nadzoru duha subjektivne narave, tako da jih je v pravnem kontekstu težko uporabljati".

Tako je poročilo švicarskega zveznega parlamenta bolj zmerno in priznava, da na tem področju obstajajo mnenjske razlike. V nasprotju z belgijskim in francoskim poročilom, je tu le malo nekritičnega ponavljanja protisektantske retorike. Vendar pa je zlahka zaznati predstave o pranju možganov in nadzoru duha, ki prežijo v razpravah o tako imenovanih indoktrinacijskih skupinah. In tudi te predstave so v ozadju priporočil za politiko novih predpisov, ki so različica določil o varstvu potrošnikov.

Švicarska vlada se je v odgovoru na to poročilo, dne 29. junija 2000, komisiji zahvalila za trud, vendar je vse osrednje predloge zavrnila. Sklenila je, da niso potrebni nikakršni novi zakoni, in da oblikovanje institucij, ki bi kot pes čuvaj opazovale "sekte", ni v pristojnosti države. V omejenem obsegu vlada sicer podpira zasebne nepristranske projekte (npr. observatorij na univerzi v Lozani, glej Conseil fédéral, 2000). Tako je torej možno, da implicitne teorije o pranju možganov v parlamentarnem poročilu zaenkrat v Švici vendarle niso prevladale.

Poročilo Sveta Evrope o sektah in kultih

Leta 1999 je Svet Evrope sprejel kompromisen dokument z naslovom "Nelegalne dejavnosti sekt" (Dok. 8373, 22. junij, 1999), ki spada med poročila tipa II. Poročilo je rezultat dolgih razprav in predstavlja poglede različnih strani, kar pomeni, da vsebuje pomembna notranja nasprotja. V poročilu so odločne izjave v podporo svobodi veroizpovedi in proti uporabi "zelo slabšalnega" izraza sekta v zvezi z religijskimi skupinami (str. 4). Vseeno pa poda določena priporočila, ki izvirajo z zaskrbljenosti nad "religijami ter ezoteričnimi ali duhovnimi skupinami," kakor jih v tem poročilu poimenujejo.

Poročilo ne priporoča restriktivne zakonodaje in večkrat omenja, da bi morale države v verskih zadevah ostati nevtralne. Poziva pa k ustanovitvi informacijskih centrov, tudi regionalnih, ki bi ljudem posredovali informacije o skupinah. V tem smislu se poročilo opravičuje na dva načina, in sicer, da "število ljudi, ki se pridružujejo sektam nenehno narašča", in zaradi "ustanavljanja sekt v srednji in vzhodni Evropi" (str. 3). Poročilo vseskozi preveva skrb o srednji in vzhodni Evropi, priporoča pa, naj paketi pomoči za te države vsebujejo denar za informacijske centre o sektah itd.

Še posebej zanimiva je zaskrbljenost glede novačenja in socializacije članov. Poročilo vsebuje tudi pojmovni inventar, povezan s pranjem možganov, in v nekaterih primerih ga uporabi eksplicitno. Poročilo npr. pravi:

"skupščina daje velik pomen zaščiti tistih, ki so najbolj ranljivi, še posebej otrok pripadnikov religij ter ezoteričnih ali duhovnih skupin v primerih zlorabe, posilstva, zanemarjanja indoktrinacije s pranjem možganov ..." (str. 2).

Izraz pranje možganov se pojavi tudi v razpravi (str. 6) o dobro poznanem primeru Kokkinakis na Evropskem sodišču za človekove pravice, o katerem so odločali leta 1993, in je prvi primer kršitve 9. člena Evropske listine o človekovih pravicah. Kot je poudaril Richardson (1995b, 1996a), sta v tem primeru tako manjšinsko kot večinsko mnenje (s šestimi glasovi proti trem je bilo odločeno v

prid pravice Jehovovih prič, da lahko novačijo pripadnike v Grčiji) uporabljala pranje možganov, kot da bi bil to jasen pravni in znanstveni pojem. Poročilo se naslanja na trditve iz razsodbe, ko pravi, da so določeni načini novačenja nesprejemljivi, ker morda "uporabljajo nasilje ali pranje možganov" (str. 6).

Naslednja trditev se pojavi v zaključku poročila (str. 9): "[p]otrebno bi bilo premisliti o pravnih posledicah indoktrinacije članov sekt, ki jo pogosto imenujejo 'duševna manipulacija.'" Ta nekoliko dvomna izjava namiguje, da bi morale skupine, ki uporabljajo "duševno manipulacijo", občutiti pravne posledice, vendar iz poročila ni jasno, kako naj bi take skupine prepoznali.

Tako zopet vidimo uradno poročilo evropskega medparlamentarnega organa, ki domneva, da je nekaj, kar se imenuje "pranje možganov", realnost, čeprav se za poimenovanje tega procesa uporabljajo različni izrazi. Vidimo, kako ta domneva služi za opravičevanje političnih odločitev, kot na primer ustanavljanje informacijskih centrov in mednarodne izmenjave informacij o teh skupinah, da sploh ne omenjamo predstave o "pravnih posledicah" duševne manipulacije.

Zaključek

Po pregledu teh poročil je jasno, da je ameriški kulturni produkt idej o pranju možganov in nadzoru duha v Evropi še kako živ, in da so te ideje v nekaterih evropskih državah pomagale pri razširjanju moralne panike o kultih in sektah. Kulturna razpršitev je bila v tem primeru, na žalost dokaj uspešna, a bila je tudi omejena in ozka. Temeljite kritike takšnih predstav, ki so jo podali znanstveniki iz Združenih držav Amerike in drugih držav (tudi evropskih), ponavadi v paktu ni najti (glej, na primer, Barker, 1984; 1989; Robbins et al., 1982; Anthony, 1990; 1996; Anthony et al., 1995; James, 1986; Richardson, 1985; 1991; 1993; 1996a). Tako v poročilih tipa I in II (z izjemo švicarskega poročila o scientologiji) najdemo nedodelane ideje o pranju možganov in sorodnih konceptih, ki so v nekaterih evropskih državah očitno gonilna sila priporočil za izvajanje politike, celo v tistih državah, ki trdijo, da novoreligijska gibanja ne predstavljajo grožnje, in da cenijo versko svobodo in pluralizem.

Za odgovor na vprašanje, zakaj so bile v evropskem kontekstu ideje o pranju možganov tako voljno sprejete, bodo potrebne dodatne analize. Morda lahko rečemo, da se je to zgodilo zaradi sprejetja pričanj apostatov, ko so se oblikovale trditve in pričanja o tem, kaj se jim je zgodilo ob pridružitvi novejšim religijam. Te trditve in pričevanja so očitno bolj kulturno koherentna, če uporabijo izrazje pranja možganov, nadzora duha ipd., na kar je opozoril Introvigne (2000) (glej tudi Richardson et al., 1986; Bromley, 1988; 1998).

A če naj bi bila pričanja apostatov kriva za razširjenost uporabe takšnih idej, se poraja vprašanje, zakaj so v nekaterih evropskih državah ta pričanja ovrednotena močneje kot druga mnenja, vključno z znanstveno podprtimi ugotovitvami, da do pranja možganov, kot se le-to popularno razume, ne prihaja. Tisti, ki skušajo razumeti trdovratnost argumentov, temelječih na pranju možganov, bodo

prisiljeni tudi k razmisleku o socialno-konstruktivnem vprašanju, kdo pridobi, ko se takšne argumente sprejme in se pojavi moralna panika.

Jasno je npr., da (vsaj kratkoročno) pridobijo tradicionalne cerkve, če takšne predstave postanejo osnova izvajanja politike, saj na ta način ni potrebno nikakršno tekmovanje za članstvo. Pridobijo tudi kulturni konservativci, če uporaba takšne retorike ustavi kulturne inovacije. Protisektantske ideje lahko podpirajo tudi kulturni liberalci, če so le-ti naravnani protiameriško, in če sekte in kulte razumejo kot ultrakonservativne in reakcionarne (to se pogosto dogaja v današnji Franciji). Kot del svoje retorike za vzpon ali utrditev svojega položaja, ideje o pranju možganov privzamejo politiki, ker ideja ustreza njihovi nameri o nastopu pri obnovi ali obrambi kulturne integritete družbe. Predstavniki medijev lahko prav tako uporabljajo teorije o pranju možganov, pa čeprav samo zato, ker iz tega nastane dobra zgodba, ki se slučajno tudi dobro prodaja. Možno je, da tudi tisti, ki načeloma nasprotujejo religijam, razširjajo ideje, da so kulti in sekte s svojo domnevno uporabo pranja možganov grožnja (posamezniku in družbi), saj je to v skladu z njihovim splošnim proti-religijskim prepričanjem.

V Franciji, prvi evropski državi, ki je takšna protisektantska poročila razvila za potrebe političnih smernic, ima država dolgo tradicijo podpiranja posvetnega humanizma, ki sega vse tja do francoske revolucije. Na Dopolnilnem sestanku o svobodi veroizpovedi Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE), ki je potekal 22. marca 1999 na Dunaju, je sekretar francoske Misije za boj proti sektam, Denis Barthelemy, v odgovoru na kritike v poročilih OVSE o verskem pluralizmu (eno je predstavil Introvigne) na posebej zanimiv način razložil francosko mnenje. Dejal je, da sta "verska svoboda" in "svoboda veroizpovedi" različni kategoriji, ki si lahko celo nasprotujeta. Zaradi zagotavljanja "svobode veroizpovedi", "individualne svobode" mišljenja in verovanja brez "omejitev" zunaj individualne zavesti, je lahko "verska svoboda" ("kolektivna svoboda" cerkev in gibanj) omejena, je dejal. Ta argument je tipičen za francoski posvetni humanizem, v Franciji pa se je v 19. in 20. stoletju uporabljal za razpustitev številnih katoliških redov, tako da so morali številne nune in menihi proti svoji volji zapustiti samostane. Francija bo pred "omejitvami" oblikovanja individualnega "verovanja" ščitila ne le otroke, je zaključil Barthelemy, temveč tudi "odrasle, ki potrebujejo zaščito" (Barthelemy, 1999).

Zaščita posameznika pred skupino se zdi v okviru splošnega sprejemanja osebne svobode sprejemljiva. Vendar pa iz govora gospoda Barthelemyja sledi, da bo svoboda posameznega državljana do "prostega" oblikovanja lastnega verovanja, če bo to potrebno, uveljavljena tudi proti njegovi želji, ker da lahko zaradi uporabe pranja možganov in nadzora duha posameznik zgolj misli, da je to verovanje sprejel "svobodno", pa temu ni tako. Za navidezno liberalnim sklicevanjem na "svobodo verovanja" se torej v resnici skriva tipično reakcionarna predpostavka, da vlada bolje kot odrasli državljeni, "ki potrebujejo zaščito", ve, kaj je njihova resnična svoboda in resnični interesi.

Stičišče različnih interesov, ki smo jih omenili pri naštevanju tistih, ki imajo skupen interes v izvajanju družbenega nadzora nad sektami in kulti, je lepo ponazorjeno tako s položajem v Franciji in tudi s stanjem v večini držav, o katerih smo govorili. Takšno stičišče interesov je prispevalo k široko razširjenemu

sprejemanju teorij o pranju možganov, še posebej v nekaterih družbah¹⁹. V Združenih državah teorije o pranju možganov sprejemajo le redki akademiki (in na splošno se v teh redkih primerih namesto "surove" oblike, ki jo najdemo v nekaterih evropskih poročilih, pojavlja v obliki modelov "neo-pranja možganov"), še vedno pa se pogosto omenjajo v medijskem poročanju o "sektah" ("cults"). Samo v primeru, če socialno-konstruktivske ideje vzamejo zares, bodo znanstveniki prišli do razumnega spoznanja o tem, zakaj se je pojavila posebna panika o kultih in sektah, ter kako in kdaj se je pojavila kulturna razpršitev teorij o pranju možganov in nadzoru duha²⁰.

LITERATURA

- Anthony, Dick (1990): Religious Movements and Brainwashing Litigation: Evaluating Key Testimony. V T. Robins in D. Anthony (ur.), *In Gods We Trust*, 295-44. New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- Anthony, Dick (1996): Brainwashing and Totalitarian Influence: An Exploration of Admissibility Criteria for Testimony in Brainwashing Trials. Doktorska disertacija. Berkeley, CA: Theological Union.
- Anthony, Dick (1999): Pseudoscience and Minority Religions: An Evaluation of the Brainwashing Theories in Jean-Marie Abgrall. *Social Justice Research*, 12: 421-30.
- Anthony, Dick in Tom Robins (1992): Law, Science and the "Brainwashing" Exception to the First Amendment. *Behavioral Sciences & the Law*, 10:5-30.
- Anthony, Dick in Tom Robins (1995): Negligence, Coercion and the Protection of Religious Belief. *Journal of Church and State*. 37:509-36.
- Anthony, Dick, Tom Robins in James McCarthy (1983): Legitimizing repression. V D. Bromley in J. Richardson (ur.), *The Brainwashing/Deprogramming Controversy*, 319-28. New York: Edwin Mellen.
- Assemblée Nationale (1996): Les Sectes en France. Rapport fait au nom de la Commission d'Enquête sur les sectes (document n.2468). Pariz: Les Documents d'Information de l'Assemblée Nationale.
- Assemblée Nationale (1999): Rapport fait au nom de la Commission d'Enquête sur la situation financière, patrimoniale et fiscale des sectes, ainsi que sur leurs activités économiques et leurs relations avec les milieux économiques et financiers (document n. 1687). Pariz: Les Documents d'Information de l'Assemblée Nationale.
- Audit sur les derives sectaires. Rapport du groupe d'experts genevois au Département de la Justice et Police et des Transports du Canton de Genève (1997). Ženeva: Editions Suzanne Hurter.
- Barker, Eileen (1984): *The making of a Moonie: Brainwashing or Choice?* Oxford: Basil Blackwell.

¹⁹ Ironično je opazovati kitajske oblasti, ki uporabljajo pranje možganov kot opravičilo za družbeni nadzor nad gibanjem Falun Gong. Izraz pranje možganov je leta 1953 prvi uporabil Edward Hunter, agent CIA, za opis domnevnih resocializacijskih metod kitajskih komunistov po prevzemu oblasti na Kitajskem (Richardson in Kilbourne, 1983).

²⁰ Dejstvo je, da pri tem igrajo vlogo tudi zgodovinski in kulturni dejavniki in jih je treba upoštevati pri razlagi raznolikih vzorcev protisektantskega sentimenta po vsej Evropi. Takšni zgodovinski in kulturni elementi morajo zagotoviti kontekstualno ozadje za delovanje očrtane konstrukcionistične perspektive.

- Barker, Eileen (1989): *New Religious Movements: A Practical Introduction*. London: Her Majesty's Stationary Office.
- Barker, Eileen (1996): But is it a Genuine Religion? V L. Griel in T. Robbins (ur.), *Between Sacred and Secular: Research and Theory on Quasi-Religion*, 97-109. Greenwich, CT: JAI Press.
- Barthélemy, Denis (1999): Intervention of the French delegation at the OSCE (OVSE) Supplementary Meeting on Freedom of Religion. Dunaj, 22. marec, 1999.
- Baumann, Martin (1998): Chanelling Information: The Stigmatization of Religious Studies as an Aspect of the Debate about the New Religious Movements in Germany. V E. Barker in M. Warburg (ur.), *New Religions and New Religiosity*, 204-21. Aarhus: Aarhus University Press.
- Besier, Gerhard in Ervin K. Scheuch (ur.) (1999): *Die Neuen Inquisitoren. Religionsfreiheit und Glaubensneid*. Zürich: Interform.
- Bromley, David G. (1983): Conservatorship and Deprogramming: Legal and Political Prospects. V D. Bromley in J. Richardson (ur.), *The Brainwashing/Deprogramming Controversy*, 267-93. New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- Bromley, David G.(ur.) (1988): *Falling from the Faith: causes and Consequences of Religious Apostasy*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Bromley, David G. (1998): *The Politics of Religious Apostasy; The Role of Apostates in the Transformation of Religious Movements*. Westport, CT: Praeger Publishers.
- Casanovas, Carlos Equíluz (1999): *El Fiscal al Juzgado de Instrucción Numero Neuve*. Santa Cruz de Tenerife.
- Chambre des Représentants de Belgique (1997): *Enquête parlementaire visant à élaborer une politique en vue de lutter contre les pratiques illégales des sectes et les dangers qu'elles represents puor la société et pour les personnes, particulièrement les mineurs d'âge. Rapport fait au nom de la Commission d' Enquête, druga knjiga*. Bruselj: Chambre des Représentants de Belgique.
- Commission de gestion du Conseil National (1999): "Sectes" ou mouvements endoctrinants en Suisse. Le nécessité de l'action de l'Etat ou: vers une politique fédérale en matière de "sectes." Rapport de la Commission de gestion du Conseil National du 1 er juillet 1999. Bern: Commission de gestion du Conseil national.
- Commission pénale sur les derives sectaries (1999): *Rapport de la Commission pénale sur les derives sectaries sur la question de la manipulation mentale*. Ženeva: Commission pénale sur les derives sectaries.
- Conseil fédéral (2000): *Response du Conseil federal au rapport de la CdG-CN: "Sectes' ou mouvements endoctrinants en Suisse-la nécessité de l'Oaction de l'Oetat ou vers une politique fédérale en matière de 'sectes.'" Bern: Conseil federal*.
- Davie, Grace (1994): *Religion in Britain since 1945: Believing without Belonging*. Oxford: Blackwell.
- Deutscher Bundestag - 13. Wahlperiode (1998): *Endbericht der Enquete-Kommission "Sogenannte Sekten und Psychogruppen."* Bonn: Deutscher Bundestag.
- Dipartimento delle Istituzioni, Repubblica e Cantone del Ticino (1998): *Interrogazioni sulle sette religiose*. Bellinzona: Dipartimento delle Istituzioni, Repubblica e Cantone del Ticino.
- Dillon, Jane in James T. Richardson (1994): *The "Cult" Concept: A Politics of Representation Analysis*. SYZGY: *Journal of Alternative Religion and Culture* 3:185-95.
- Enquete-Commission on "So-Called sects and Psychogroups." (1998): *Final Report of the Enquete Commission on "So-Called sects and Psychogroups": New Religions and Ideological Communities and Psychogroups in the federal Republic of Germany. (English translation)* Bonn: Deutscher Bundestag, Referat Öffentlichkeitsarbeit.

- European Parliament, Committee on Civil Liberties and Internal Affairs (1997): Draft Resolution on Cults in the European Union. Bruselj-Strassburg: European Parliament 1997.
- Fautré, Willy (1999): "Belgium's Anti-Sect War. Social Justice Research, 12:377-92.
- Fuller, D.C. in James T. Richardson (1998): "Brainwashing" evidence in Light of Daubert. V H. Reece (ur.), Law and Science, 265-88. Oxford: Oxford University Press.
- Ginsburg, Arthur L. (1996): Sacred Claims: The "Cult controversy" as a Struggle over the Right to the Religious Label. V D. Bromley in L. Carter (ur.), The Issue of Authenticity in the Study of Religions, 46-63. Greenwich, CT: JAI Press.
- Hexham, Irving in Karla Poewe (1999): "Verfassungsfeindlich": Church, State and New Religions in Germany. V Nova Religio: The Journal of Alternative and emergent Religions, 2:208-27.
- Hunter, Edward (1953): Brain-Washing in Red China the Calculated Destruction of Men's Minds. New York: The Vanguard Press.
- Introvigne, Massimo (199a): Defectors. Ordinary Leave-Takers and Apostates: A Quantitative Study of Former members of New Acropolis in France. V Nova Religio: The Journal of Alternative and emergent Religions, 3:83-99.
- Introvigne, Massimo (199b): Holy Mountains and Anti-Cult Ecology: The Campaign Against the Aumist religion in France. V Social Justice Research, 12: 365-76.
- Introvigne, Massimo (1999c): Religion as Claim: Social and Legal Controversies. V J.G. Platvoet in A.L. Molendijk (ur.), The Pragmatics of Defining Religion: Contexts, Concepts and Contests, 41-42. Leiden-Boston B. Köln: Brill.
- Introvigne, Massimo (2000): Moral Panics and Anti-Cult Terrorism in Western Europe. V Terrorism and Political Violence, 12:47-59.
- Introvigne, Massimo in J. Gordon Melton (ur.) (1996): Pour en finir avec les sectes. Le débat sur le rapport de la commission parlementaire. 3. izd. Pariz: Dervy.
- James, Gene (1996): Brainwashing: The Myth and the Actuality. V Thought: Fordham University Quarterly LXI (241):241-57.
- Jenkins, Phillip (1996): Pedophiles and Priests: Anatomy of Contemporary Crisis. New York: Oxford University Press.
- Jenkins, Phillip (1998): Moral Panic: Changing Concepts of the Child Molester in Modern America. New Heaven, CT: Yale University Press.
- Kriele, Martin (1998): The Legal-Political Recommendations of the Sect Commission. V Zeitschrift für Rechtspolitik (Magazine for Legal Politics), 9:349.
- La Scientologie en Suisse. Rapport préparé à l'intention de la Commission Consultative en matière de protection de l'...tat (1998). Bern: Département fédéral de Justice et de Police.
- Lewis, James R. (1986): Reconstructing the "Cult" Experience. V Sociological Analysis, 47:151-59.
- Lewis, James (1989): Apostates and the Legitimation of Repression: Some Historical and Empirical Perspectives on the Cult Controversy. V Sociological Analysis, 49:386-96.
- Lifton, Robert J. (1963): Thought Reform and the Psychology of Totalism. New York: W.W. Norton.
- Lifton, Robert J. (1987): The Future of Immortality and Other Essays for a Nuclear Age. New York: Basic Books.
- Lifton, Robert J. (1999): destroying the World to Save It: Aum Shinrikyo, Apocalyptic Violence and the New Global Terrorism. New York: Metropolitan Books-Henry Holt and Company.
- Lutte contre les sectes (1999). Sèance du Sènat français du 16 décembre 1999 (minutes).
- Miller, Donald (1983): Deprogramming in Historical Perspective. V D. Bromley in J. Richardson (ur.), The Brainwashing/Deprogramming Controversy, 1'5-28. new Brunswick, NJ: Transaction Books.

- MILJ (Mission Interministérielle de Lutte contre les Sectes) (2000): Rapport d'activité. Pariz: MILS.
- Ministero dell'Interno, Dipartimento della Pubblica Sicurezza - Direzione Centrale Polizia di Prevenzione (1998): Sette religiose e nuovi movimenti magici in Italia. Rim: Ministero dell'Interno.
- Motilla, Agustín (1999): new Religious Movements in Spain. V *New religious Movements and the Law in teh European Union. Proceedings of the Meeting: Lisbon, Universidade Moderna 8-9 November 1997*, 325-50. Milano: Giuffré.
- Observatoire Interministériel sur les Sectes (1997): rapport Annuel 1997. Pariz: La Documentation Française 1998.
- Richardson, James T. (1985): Active vs. Passive Convert: Paradigm Conflict in Conversion/Recruitment research. V *Journal for the Scientific Study of Religion*, 24:163-79.
- Richardson, James T. (1986): Consumer Protection and Deviant Religion. V *Review of Religious Research*, 28:168-79.
- Richardson, James T. (1991): Cult/Brainwashing Cases and the Freedom of religion. V *Journal of Church and State*, 33:55-74.
- Richardson, James T. (1993): A Social Psychological Critique of "Brainwashing" Claims about Recruitment to New Religions. V J. Hadden in D. Bromley (ur.), *The Handbook of Cults and Sects in America* (zv. 3, del b "Religion and the Social Order," (75-97). Greenwich, CT: JAI Press.
- Richardson, James T. (1995a): Legal Status of Minority Religions in the United States. V *Social Compass* 42: 249-64.
- Richardson, James T. (1995b): Minority Religions, Religious Freedom, and the an-European Political and Judicial Institutions. V *Journal of Church and State*, 37:39-60.
- Richardson, James T. (1996a): "Brainwashing" Claims and Minority Religions Outside the United States: Cultural Diffusion of a Questionable legal Concept. V *Brigham Young University Law review*, 1996:873-904.
- Richardson, James T. (1996b): Les resistances aux groupes religieux minoritaires en France. V M. introvigne in J.G. melton (ur.), *Pour en Finir avec les sectes*, 73-84. Pariz: Darvy.
- Richardson, James T. (1996c): Sociology and the New Religions: "Brainwashing", the Courts, and Religious Freedom. V P. Jenkins in S. Kroll-Smith (ur.), *Witnessing for Sociology: Sociologists in Court*, 115-34. Westport, CT: Praeger.
- Richardson, James T. (1997): The Social Construction of Satanism: Understanding an International Social Problem. V *Australian Journal of Social Issues*, 32:61-85.
- Richardson, James T. (1999): Social Justice and Minority Religions. V *Social Justice Research*, 12:241-52.
- Richardson, James T. (199b): Social Control of New religions: From "Brainwashing" Claims to Child Sex Abuse Accusations. V S. Palmer in C. Hardman (ur.), *Children in New Religion*, 172-86, new Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Richardson, James T. in Brock Kilbourne (1983): Classical and Contemporary Uses of Brainwashing Models: A Comparison and Critique. V D. Bromley in J. Richardson (ur.), *The Brainwashing/Deprogramming Controversy*, 29-46. New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- Richardson, James T., Jan van der Lans in Frans Derks (1986): Leaving and Labelling: Coerced and Voluntary Disaffiliation for Religious Social Movements. V K. Land in G. Lang (ur.), *research in Social Movements, Conflicts, and Change*, zv. 9, 97-126. Greenwich, CT: JAI Press.
- Richardson, James T. in Barend van Driel (1994): New Religions in Europe: A Comparison of developments and Reactions in England, France, Germany, and the Netherlands. V A.

- Shupe in D. Bromley (ur.), *Anti-Cult Movements in Cross-Cultural Perspective*, 129-70. New York: Garland.
- Robbins, Tom in Dick Anthony (1982): *Deprogramming, Brainwashing and the Medicalization of Deviant Religion*. V *Social Problems*, 29:283-97.
- Rodríguez-Valdés, Eloy (1999): *Informe pericial que solicita el Juez a instancias del Ministerio Fiscal del juzgado de primera instancia, instrucciũn nE4*. Santa Cruz de Tenerife.
- Seiwert, Hunert (1999): *The German Enquete Commission on Sects: Political Conflicts and Compromises*. V *Social Justice Research*, 12:323-40.
- Shupe, Anson in David Bromley (1994): *Anti-Cult Movements in Cross-Cultural Perspective*. New York: Garland.
- Solomon, Trudy (1981): *Integrating the Moonie Experience: A Survey of Ex-Members of the Unification Church*. V T. Robbins in D. Anthony (ur.), *In Gods We Trust: New patterns of Religious Pluralism in America*, 275-94. Princeton, NJ: Rutgers University Press.
- Svet Evrope - Odbor za pravne zadeve in ĉlovekova pravice (Council of Europe - Committee on Legal Affairs and Human Rights (1999)): *Illegal Activities of Sects: Report (Doc. 8373)*. Strassburg: Svet Evrope.
- Stamm, Hugo (1997a): *Der Staatschutz und der Freund der Sekten*. *Tagesanzeiger Zürich*, 4. februar.
- Stamm, Hugo (1997b): *Näive Staatsschützer*. *Tagesanzeiger Zürich*, 4. februar.
- Swedish Commission (1998): *In Good Faith. Society and the New Religious Movements (Uradni povzetek v angleščini)*. Stockholm: Norstedts tryckeri AB.
- Swantko, Jean (1999): *The Twelve tribes Communities, the Anti-Cult Movement, and the Government's response*. V *Social Justice Research*, 12:341-64.
- Witteveen, Tobias A. (1984): *Overheid en Nieuwe Religieuze Bewegingen*. Gravenhage: Kammerstukken.